ర ఘు నా థ్

8961

శ్రీ ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు

ప్రమోదూత

హేమంతము.

వెల ౧-౦-౦

సారస్వత చంద్రికా గ్రంథమాల. కుసుమము ౨

సంపాదకుడు

శ్రీ ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు బహద్దరు,

జమీందారు.

*

ప్రకాశకుడు

శ్రీ మామునూరు నాగభూషణరావు

పాత్రలు.

శివాజి	సరళ
రఘునాథ్ భల్లాణుడు	కమల
తానాజిమాలసురే	
సూర్యాజి	
గోపీనాథ్	
కృష్ణాజి	
నేతాజీఫాల్కర్	
చందర్‌రావు	
అబ్దుల్‌రజాక్	
శివానందుడు	
జనార్దనదేవ్	

కృతజ్ఞత

నిజాంరాష్ట్రనివాసులు
శ్రీ శ్రీ కొండపల్లి లక్ష్మణరావు,

బసవరాజు సత్యనారాయణరావు,

దేశముఖ్ దేశపాండ్యాగార్లకు.

ఇది యొక వియోగశాలినీ హృదయపీఠి
కాప్రపూజిత మధుమల్లికా సుమమ్ము.
అలము కల్పాంతజలధరమ్ముల నిశీథ
గాఢతర తమస్సులు గ్రమ్మ కనులలోని
బాష్పములు గ్రింగి ఆచుకోబడక నాగ
శము జీరలువోయి, భారమున వెలితి
వోయి పాడిన దానాటి పూర్వగాథ.
సాంద్రతావక విజ్ఞా ప్రసాదమసృణ
శిశిర సంపద నాపూవు చిదుమబడక,
ఆంధ్రరసిక ప్రపంచ శిరోవతంస
మహిత గౌరవ మొకనాడు మలచుకొనునా!
అటుల యగునేని మీకీర్తి కంతుగలదె!!

ఇట్లు విధేయుడు,
ఊటుకూరు సత్యనారాయణరావు.

ర ఘు నా థ్

(చరిత్రాత్మకము)

ఈ నాటకమును ప్రదర్శింప గోరువారు
గ్రంథకర్త వ్రాతమూలకముగు నను మతి
బడయవలసి యుండును.

ప్రియ శిష్యురాలు

శ్రీమతి ఊటుకూరు వేంకటరామమ్మకు

ఇ[illegible] సంతసము పూర్వ మీ హృదయలోక

మహి[illegible] సామ్రాజ్యమున పట్టమహిషయగుట ;

కానుకగ పూచినట్టి ఈ కావ్యసుమము

నా ప్రణయమూర్తి దివ్య పదాంకితమ్ము॥

ఇట్లు ప్రేమపరమాణువు

సత్యనారాయణరావు.

ర ఘు నా ధ్

ప్రథమాంకము.

ప్రథమ రంగము.

(స్థానము—ప్రతాపదుర్గము - సభాభవనము
సమయము ఉదయకాలము - శివాజి ఏకాంతముగ నుండును.)

శివాజి

ఢిల్లీశ్వరుని యనుగ్రహమున మజ్జనకుడు విముక్తు డైనాడు. సుల్తానుని దౌష్ట్యమునకింకను మేరలేకున్నది. బీజాపురాధీశుడు నన్నోడించుటకై ఒక గొప్పసైన్య మును వెంటనిచ్చి అఫ్జల్ ఖానను తురుష్కసర్దారుని బం పినాడు. వాడును తన ప్రబలసైన్యముతో పట్టణముల ధ్వంసముసేయుచు వచ్చుచున్నాడట. తుళజాపూరు, పం డరుపూరు మొదలగు సుప్రసిద్ధ హిందూక్షేత్రముల కొల్ల గొట్టి, హిందూ దేవాలయముల ధ్వంసముసేయుచున్నా డని తెలియుచున్నది. ఎంతకాల మిూ భారతభూమి యిట్టి అస్వాతంత్ర్య జీవితమును గడుపవలయునో గదా! ప్రాణములకన్న మిన్నగాదలపోయు దేవాలయములే

నేలచదరము గావింపబడుచుండ నొకడును దేశాభ్యుద
యమునెరుంగడే. భారతమాత యిట్టి పిరికి బానిసీడుల
గన్నదేమి? వాడైదువేల గుఱ్ఱపురౌతులతోడను, ఏడు
వేల కాల్బలముతోడను, మేలైన శతఘ్నులతోడను,
సర్వసంగ్రహ సామాగ్రి సహితముగా దండయాత్ర వెడలి
నాడు. రాజగడమునకన్న ప్రతాపగడము సురక్షితమై
నది. ఈకోటచుట్టును భయంకరములై, ప్రభాకర కిరణ
ము తోని చొరశక్యముగానంత దట్టముగనున్న ఘోరా
రణ్యములుగలవు.

జంజిరాపైకి దాడివెడలిన మహారాష్ట్రసైన్యములును
రాబడినవి. మార్గమున కెదురగు పట్టణములనెల్ల కొల్ల
గొట్టుచు మొన్న 'వాయి' క్షేత్రమునందలి దేవాలయ
మును పడగొట్టి అచ్చటిజనులను క్రూరముగా హింసించి
నాడట. పాపి! నేను ఇపుడున్నకోట తన కభేద్యమని
తలంచి తనరాయబారి నొక్కరునిబంపి యుక్తిచే సాధిం
పదలచినాడు నాకున్న ఆగర్భశత్రువగు సర్దారుడు—
గెలిచినకోటలిత్తుము సుఖింపు నవాబునిశాసనంబులన్
దలపయి దాల్చికొల్చునెడ, త్వజ్జనకుండు శహాజిరాజుమా
కెలమివిధేయుడెప్పుడు, నిహీనపరాక్రములైనవారితో
దలపడి పోరుసేయుటవృథాశ్రమసఖ్యముగోరుమింతటన్.

అని యీరీతిగా రాయబారమంపునా? ఇది మోస
ముగానన్నుబట్టివధింపదలచెడియింద్రజాలము. కానిమ్ము
చూచెదగాక! నేను రాజశాసనమునకు విధేయుడనైవర్తిం

చినచో నేగెలిచిన దుర్గముల నాకు బహూకరించుటా? ఇం దర్థమేమున్నది? నేగెల్చినవి తామిచ్చుటయేమి? ఓహో! యుద్ధముచేసి వాటిని వశీకరణము గావించుకొనక విడచు చుండుటచేతవారిచ్చిన ట్లె యర్థముగావించిరికాబోలు. ఈ తెలివి తేటలురణతలమున గాన్పింపవలయునుగా. ఈకృత్రి మోద్దేశము నూహించి, వచ్చిన రాయబారిని లోగొని, ఆతనిచే నిజమెరింగి, "శూరులగు తమబోటిసేనానులతో పోరుటకు మేమంత సమర్థులము కాము. నేను దుర్మార్గముగ సుల్తానువారి దుర్గముల నన్నిం టిని స్వాధీనపరచుకొంటినని వారి కనంతమగు నాగ్ర హము కలదు. నెమ్మదిగ శ్రీనవాబువారికోపము నుపశ మింపజేసిన నాజయించిన రాజ్యమంతయు దేవరవారి కి స్వాధీనము జేయ సంసిద్ధుడనై యున్నాను. తండ్రిగారి వలె నేనును విధేయుడను" అని కబురంపితిని. తన పరా క్రమమునుగూర్చియు, యుక్తిమార్గమునుగూర్చియు గర్వి తుడగు నజ్జల్ఖానుడు నేను తన దర్పమునకు జంకితిన ని నమ్మగలడు.

(తానాజిమాల సురే, రఘునాధ భల్లాణుడు, నేతాజీ ఫాల్కర్ మొదలగు సర్దారులు ప్రవేశము.)

(అందరు) ప్రభువువారికి తమ సేనానులు ప్రణమిల్లు చున్నారు. దేవరయాజ్ఞయేమి ?

శివాజి

మనము రాయబారమంపిన కృష్ణాజీభాస్కరుడింక

ను గాలేదు. ఖానుని సైన్యసమూహములు జావళీ పర్వ
త ప్రాంతములయందు విడిసియున్నవి. ఆతడు నన్ను స
గౌరవముగ దగ్గరకుచేర్చి పొడువదలంచుచున్నాడని మీా
కు తెలిసియేయున్నదికదా. ఈమోసము సహింప
రానిది.

రఘునాధ్

మోసము చేపట్టుకొనదలంచి తన యందున్న
క్రోధమునంతయు వెలికిరానీయక రాయబారమంపినా
డఫ్జల్ఖానుడు మోసగాండ్రను మోసముచేగాక వేరు
మార్గమున సాధింపబనికిరాదు.

నేతాజీ

ఎంతక్రూరముదలంచినాడు. వానికి కాలముసమీా
పించినది.

శివాజి

సరిగాని, మీారు ముందుగా జాగ్రత్తపడవలసిన వి
షయము లనేకములు గలవు. రఘునాధా! నీవు మన
ప్రతాపదుర్గమునకు తూర్పుదిక్కున ప్రచండమగు నీసై
న్యముతోడ కాచియుండుము.

ఖానుని రాయబారియగు పంతాజీ గోపీనాథుడును
మన కృష్ణాజీభాస్కరుడును నేటిసాయంసమయమునకే
రాగలరు. ఖానుని దర్శన మపేక్షించితిననియు దయ
యుంచి వారిచటికి వచ్చినచో నేజయించిన దుర్గములన్ని
యు వారికొసగి, సుల్తానువారి శరణార్థిని కాగలననియు

వర్తమానమంపితిని. రేపుదయకాలమున ఖానుడు కోటక్రింది సభాభవనమునకు రాగలడు. తానాజీ! నీవునాకు బాసటగనుండుము. ఆమోసగానిని అంతకన్న మోసముచే నెదుర్కొని హతమొనర్చెదను. తిరిగి దుర్గప్రవేశము సేయుటతోడనే అయిదు ఫిరంగుల ధ్వనియగును. రఘునాథా! వెంటనే అరణ్యమధ్య ప్రదేశముననున్న యవనసైన్యముపైబడి సర్వనాశనముగావింపవలయును నీవీ కార్యమునందప్రమత్తుడవై ప్రవర్తింపుము.

రఘునాథ్

చిత్తము.

శివాజి

నేతాజీఫాల్కర్! నీవు నీసైన్యముతో నరణ్యమధ్యప్రదేశమున దాగియుండుము. కోటపై ఫిరంగులధ్వనియగుటతోడనే జావళీపర్వతప్రాంతములనున్న యవనసైన్యముపై బడి చెండాడుము. ఓసర్దారులారా! ఈ మీా మాతృదేశ సందేశమును కృతజ్ఞతతో పరిపాలింపజనును. క్షాత్రవంతమగు మహారాష్ట్రికుల గౌరవమును గాపాడు భారమంతయు మీాపై మోపినాడను.

నేతాజీ

మహాప్రభూ! ప్రాణములున్నంతవరకును మహారాష్ట్రరాజ్యగౌరవస్థాపనార్థమై పోరాడగలము.

రఘునాథ్

ఆ విషయమై తాము చెప్పవలసినదేమున్నది.

రఘునాధ్

మానవమాత్రుడై పరమేశ్వరునివలన నించుక విజ్ఞానము ప్రసాదింపబడె, తాను, తనమతము, తన దేశము, అననే మోవాటి వర్తమాన పరిస్థితులెవ్వియో, తనకర్తవ్య మెద్దియో, గుర్తెరింగి స్వార్థపరుడై అన్నియు మఱచి, మత్తెక్కి తిరుగుచు, దేశద్రోహియై తానేకాక, తన భావిసంతతివారికిని పరాధీన కాలకూట విషమును ద్రావింపబూనువాని తుచ్ఛదేహమును చిత్రవధ గావించినను నాదృష్టిలో పాప మాపాదింపబడదు. ప్రభూ ! మిమ్ము వధింప వచ్చువానిని,......ద్రోహియగు వానిని......ఆభాగ్యము నాకు కలుగవలెగాని, మహారాష్ట్రము పేరెత్తువాడొకడుండునా ?

శివాజి

ఇట్టి మిమ్ముల నందర నమ్ముకొనియే నేనీ మహారాజ్య నిర్మాణమునకు దొరకొంటిని. తానాజీ! నీవు నా వెంటనే యుండువాడ వాట సమయానుకూలముగ వర్తింపవలయును. ఖానుని యెదుర్కొనుట లాతివాని నెదుర్కొనుటవంటిదికాదు.

తానాజి

ఈ యగాధ పంకిలమునుండి లేవనెత్తబడుచున్న మాతృదేశమును చూచుచు శూరుడైనవాడు తన స్వధర్మమును మరచునా ? చెప్పుకొనగూడదుకాని. తానాజీ యెదురై రణంబున భుజాదర్పంబుజూపించుచో నానానేక వరూధినీ విమత సంతానంబులుఱ్ఱ పారవే

కానఁ సంశయమేల? దిగ్విజయసాక్షాత్కారమామీకు, ఆ
పైనఁ స్థాపితమాస్వరాజ్యముమత ప్రాబల్యముఁ గల్గెడుఁ॥

రఘునాథ్

తానాజీ: నీవు చెప్పినంత చేయగలవు. సందేహము లేదు.

శివాజి

సింహద్వారముముందు సూర్యాజి మొదలగు గొప్పగొప్ప సర్దారులనుంచి రెండువేల సిబ్బందిని వారలకు సహాయముగ నియోగించితిని. విశ్వసనీయులగు నో మహావీరులారా! రాజనీతిశాలియు, పరాక్రమవంతుడును మాయకుడును నగువానిని సందర్శించు కెల్లైనను సిద్ధము. పన్నెండువేల సైన్య మాతనితోనున్నది. భవానీ మహాదేవి కరుణాప్రసాదమున విజయమే కలుగు, కాక పరాజయమే కలుగు, వాని రక్తము కండ్లచూడనిదే మరలిరాజాలను. శంభాజీ సోదరుని మోసముచే మృత్యుగహ్వరమున కంపిన పాపి. అసంఖ్యాకములగు హిందూదేవాలయముల నేలచదరముగావించి స్వస్థానిగ్రహములమసీదులకు సోపానములుగ నొనర్పించిన హిందూమత ధ్వంసకు డెన్నడును క్షమాపణార్హుడు కాడు.

నా యీతుచ్ఛప్రాణ సంరక్షణార్థమై మతధ్వంసకుల, భ్రాతృద్రోహుల మన్నించి యూరకుండగలనా? అన్నిటికి ప్రధానమగు నేటి నాయీ సందేశమును నిద్రాసమయమునందును మరువవలదు.

ర ఘు నా ధ్

కొనప్రాణముననైన • గుటకాడుచున్నను
మన దేశమునకయి • పెనగువాడ
ఈ జీవములను హ • రీ! యని వదలు నం
దాక నేహిందూ మ • తమ్ముగాతు
భ్రాతృహంతకుని స • ర్వచమూ సమూహంబు
తో యుద్ధరంగాన • ద్రుంచువాడ
బ్రతికివచ్చితినేని • పావన మహారాష్ట్ర
దేశభాగ్యమును సం • ధింపగలను
జయమే కలుగునో, విధి-పరా • జయమెయగునో
కనుము దేశము దేశమం • చనెడు తల్లి
గలదు, కొమరుడు శంభాజి • గలడుగాన
భారమంతయు మీయందె • వదలినాడ ॥

రఘునాధ్

ప్రభూ! మీ యమూల్యోపదేశములు మమ్ముల పరవశుల జేయుచున్నవి. మీ దేశాభిమానము మిమ్ము లనంతగ ప్రేరేపించినది గాని ఆజ్ఞయే యవశిష్టముగ సర్వకార్యముల తలయందుదాల్చి నిర్వహింపగలము. తానాజీ చాలశౌర్యవంతుడు, ఆతడు వెంటనున్నను చాల జాగరూకతతో మెలగవలయును. (పరికించి) ఆవచ్చునది గోపీనాధుడేయగునా? ఆ, అవును. మనకృష్ణాజీ భాస్కరుడును యిటువచ్చుచున్నాడు.

నేతాజీ

మన సందేశమునకు ఖానుడేమనియెనో! గోపీనాధు

డగ్రహారాపేక్షచే మన కనుకూలముగనే ప్రవర్తించి యుండును. కృష్ణాజీ వెంటనే యున్నాడుగదా!

(పంతాజి, భాస్కరులు ప్రవేశము)

శివాజి

అయ్యా! మన సందేశమున కఫ్జల్ ఖానుడేమనియె, కోటక్రిందికివచ్చి దర్శన మొసంగుట కంగీకరించినాడా?

పంతాజి

ఆతడు మేముచెప్పాటయే తడవుగ తమ సందేశ మున కానందముచెంది తన సామర్థ్యమునుగూర్చి గర్వి తుడై వెంట నేవచ్చుట కంగీకరించినాడు.

శివాజి

(ఆతురతతో) మీ కేలోపమును కలుగనీయను. వాగ్దానప్రకారము 'హీవరే' గ్రామమును వంశపారం పర్యముగ ననుభవింపవచ్చును. నిజవృత్తాంత మెరిగిం పుడు. తామగ్రకులజులు, మాకు దేవసన్నిభులు, రాజ్య ధర్మానుసరణి గోబ్రాహ్మణ మతసంరక్షణార్థమైయే నే నిట్లు పాటుపడుచుంటిననని కొంచెము సూక్ష్మదృష్టితో నవలోకించునెడల తప్పక మీసహాయము హృదయ పూర్వకమైనదిగా నై యుండవలయును.

కృష్ణాజి

ప్రభువరా! వీరి సహాయమునుగూర్చి తామెట్టిసం శయమును వహింపకుడు. వీరు తమచాతుర్యమునుఖానుని

యెదుట చక్కగ ప్రదర్శించినారు. ఖానుడును వీరియం దత్యంతగౌరవ మర్యాదలతోనే వర్తించును.

శివాజి

పంతాజీగారూ! ఖానుడు తనసర్దారు లనేకమంది తో రాగలడేమో అట్లువచ్చుచో నేను భీతిజెందగలనని యు, పన్నోకొన్ని దుర్గములను జయించినంతమాత్రమున ఖానునివంటి ప్రసిద్ధసర్దారు నెదుర్కొనుట కీకొండగుహ లలో నుండువానికి భయావహమనియు చెప్పలేదు?

పంతాజి

మీ రావిషయమును నాకువచింప నవసరములేదు. చెప్పకొనుట యెందులకు నాసామర్థ్యాతిశయముల సావ ధానముగకృష్ణా నివేదింపగలడు.జీవనములేక యవనుల సేవింపనయ్యెగాక, నీచమ్లేచ్ఛాధముల కొలువు సేతుమే? పవిత్రమగు హిందూమతమున ననుసరించి ధర్మమార్గమున చరింపక తమబోటి మేటిదేశీయవీరులను చంపదలచియె వచ్చితిమిగదా. ఇదియంతయు దరిద్రదోషము. ఆహా! ఈ దరిద్రమెంతపాపిష్టిది! దీనివలన పాపకార్యాచరణ ము, తన్మూలమున నరకప్రాప్తి, నరక బాధానంతరము దరిద్రము, పాపము, తిరిగి నరకము. దరిద్రునకెప్పుడును మోక్షములేదు. మీవంటి ధర్మస్థాపకుడైన ప్రభువుగలు గనేమికొదువ. మీరనుగ్రహించిన యగ్రహారమున నుభ వించుచు తురుష్క సేవను బరిత్యజించి సుఖించెద.

రఘునాథ్

శివాజి

(తనలో) ఈరాయబారి పూర్తిగ వశుడయ్యెను. ఖాను డోంటరిగవచ్చు నట్లేర్పాటగును. నిరాయుధు డట్లుగాన్పించుచు, రహస్యముగ నాయుధముల నుంచుకొని మోసగాడగు వానినవశ్యమైన మోసముచేసినే బరిమార్పవలయును. ఈరాయబారిని బంపివైచెదను. (ప్రకా) ఆర్యా! తామేగి ఖాను డోంటరిగవచ్చు నట్లేర్పాటుచేయుడు. కృష్ణాజీ! నీవును వీరితో మరలవెళ్లి నా వచించినట్లు తెల్లవారు నప్పటికి వచ్చునట్లాతని నొడబరుపవలెను.

పంతాజి, కృష్ణాజి.

దేవా! అట్లే యొనర్తుము. శలవొసంగుడు.

శివాజి

నేతాజీ! రఘునాథ్! మీరలిరువురును పూర్వోక్త ప్రకారమున మీకార్యముల యందప్రమత్తులై మెలంగవలయును. ఫిరంగులధ్వని యగుటతోడనే ఎక్కడవాని నక్కడ హతమార్పవలయును.

(రఘునాథుడు, నేతాజి పాల్కార్, తానాజి మాలసురేలు నిష్క్రమింతురు.)

మహావీరుల చరిత్రముల ప్రబోధించి నన్నింతవానిగ జేసిన పరమదేశభక్తురాలు నాతల్లి పవిత్రచరణారవిందములకెరగి సన్నద్ధుడనయ్యెదను. ఇట్టి తల్లులెందరో వెలసినగదా మాతృదేశ దాస్యముతొలగిపోవుట.

 (నిష్క్రమించును.)

ప్రథమాంకము—ద్వితీయరంగము.

(ఉదయము రెండుగడియల పొద్దెక్కినది. ప్రతాప దుర్గంమీదికి పోయ్యే రహస్యమైన మార్గముప్రక్క లోయలోనంచి కొండ మీదికిపోయె చెట్లసందుగా కనబడుతున్నది. సూర్యకిరణములు అదట్టమైపెరిగిన అరణ్యములోని అంధకారమును అపుడప్పుడే భేదిస్తున్నవి. ఖానుని వధించివచ్చే శివాజి, అభయంకరమూర్తి, ఆయన ముఖములో నేత్రములలో అపారమైన మాతృదేశానురాగము వెలుగుతున్నది. ఆయన ఆరహస్యమార్గముగుండా కొండయెక్కి దుర్గము ప్రవేశింప బోతున్నాడు. తానాజీ మాలసురేయచు ఒక మావళె వీరుడు ఏనుగువలె వెంటబోతున్నాడు.

(తెరలో)

ఐదు ఫిరంగులు ఖానునివధించివచ్చిన సంజ్ఞగా యితరసర్దారులకు తెలియునట్లు పేల్చబడును.

—— ——

(ప్రథమాంకము—తృతీయరంగము.)

జావళీపర్వత ప్రాంతారణ్యము—చెట్లసందులనుండి సంధ్యారుణ కాంతులు సైనికుల ముఖములపై ప్రసరించుచు రక్తాంతములగువారి నేత్రముల ప్రకాశింపజేయుచుండెను. అరణ్యమునందంతయు పెద్ద కల్లోలము-

తలపై దగిలిన గాయమునుండి కారుచున్నరక్తము నెడమ చేతితో నావుకొనుచుపడిచేరు కృపాణము, తూలుచు రఘునాథుడు వెన్నాడుచున్నాడు.

రఘునాథ్

ఆగుడు! ఆగుడు! పారిపోవలదు. ఇది క్షాత్రధర్మము కాదు. మేము మహారాష్ట్రులము. ఈమాత్రపు బింకమునకే యింత ఆడంబరమా? ఈ రఘునాథుడు గాయపడియు మాతృదేశముకొరకు పెనగులాడును. ప్రాణము లున్నంతవరకును పెనగులాడును. ఈ రక్తము మాతృభూమిలో ప్రవహింపవలెను. ఈ కంఠము మాతృదేశ విముక్తికై తెగిపోవలెను. ఇది మానాయకుని యాజ్ఞ—మాధర్మము.

(నడువజాలక తూలి క్రిందపడును.)

ఎక్కడివీభూతములు......హిందూమత ద్రోహులగు తురుష్కులు, మహారాజును వధింపవచ్చిన తురుష్కులా? (ఎడమచే యూదుకొని లేవబోవును)

(తలదిరిగి క్రిందపడును) దాహము—

(తె ర లో)

ఎదురుగా పోరలేక దు • ర్మదుడెవండో
శాత్రభల్లాణమున్గొని • శౌర్యమూర్తి
యైన రఘునాథ మస్తక • మందు బొడిచె
రంపు రక్షింప నో మహారాష్ట్రులార !!

(పురుషరూపముతో సరళ ప్రవేశము)

ఏడీ, ఎకడ,......రఘునాథుడెకడ!

రఘునాథుడు

దాహము—

పురుషవ్యక్తి

ఎవరు? దాహము ? గాయపడియు తూలుచు వచ్చి యిచ్చట పడిపోయినావా ? వీరాగ్రేసరా ! దాహమగుచున్నదా ? ఏమిది, మాటాడలేకున్నాడు? కంఠమున తడి యారుచున్నది కావలయును. నేవచ్చువరకేనియీతడు సురక్షితముగనుండునా? (తడబడుచు నిష్క్రమించి దొన్నెలో నీరుతో ప్రవేశము కొలదిగా నీరుంచును. క్రమముగా రఘునాథుడు తేరుకొనును.)

రఘునాథ్

ఎవరునీవు? రఘునాథుని బాహువులలో నింకను వీరరక్తము ప్రవహించుచునే యున్నది. (ఖడ్గముకై తడవుకొనును) అబ్బా! గాయము......బాధ.

పురుషవ్యక్తి

అయ్యా, గాయమునకు కట్టుగట్టించెదను. బాధ

క్షణములో తగ్గిపోవును. ఎదురుగా పోరలేక తురుష్కాధముడెవడో యీదురంతమును తెచ్చిపెట్టినాడు.

రఘునాథ్

మీరెవరు, మహారాష్ట్రులా?

పురుషవ్యక్తి

ఔను.

రఘునాథ్

నాదాహము తీర్చినదెవరు మీరేనా?

పురుషవ్యక్తి

ఔను.

రఘునాథ్

క్షమింపుడు. మీరే సైన్యమున నుందురు.

పురుషవ్యక్తి

నేతాజి ఫాల్కర్ మహావీరుని సైన్యమున.

రఘునాథ్

మొన్న క్రొత్తగాచేరిన మావళేవీరులామీరు?

పురుషవ్యక్తి

ఔను. గాయమునకు కట్టుగట్టించెదను కొంచెము నడువగలరా?

రఘునాథ్

మీపేరు వినవలయునని కుతూహలముగ నున్నది.

పురుషవ్యక్తి

దానికేమి? అందేమివిశేషమున్నది. నాధర్మము

నేను నిర్వహించితిని. నేను దూరమునుండి చూచి సైన్యము చీలి యిటురాకున్నచో చాలనపాయము తటస్థించెడిది. రఘునాథుడు గాయపడిన మహారాష్ట్రులగతియేమి?

రఘునాథ్

అది మీ కరుణాలేశము. నాకృతజ్ఞతకై ఈ యంగుళీయకమును గ్రహింపుడు.

పురుషవ్యక్తి

పెద్దలగుటచే గ్రహింపక తీరదు. (గ్రహించును) నేను సైన్యములో కలుసుకొనవలయును.

రఘునాథ్

మహారాజు క్షేమముగా దుర్గములోనికి చేరినాడా? ఖానుడు వధింపబడినట్లే కదా.

పురుషవ్యక్తి

(తనలో) ఈతనిమతి చెదరినది. ఖానుని వధించినవిధము ఫిరంగీల ధ్వనివలనవినియే సైన్యమును వెంబడించియు నిట్లడుగుచున్నాడు. (ప్రకా) చేరినారు. ఖానుడప్పుడే మరాఠసింహమువాత బడిపోయినాడు. నాభుజముల నూతగాగొని లేచిరండు. కట్టుగట్టించెదను.

రఘునాథ్

(తనలో) ఈవీరుని బాహువులెంత శౌర్యప్రధానములో అంత సుకుమారములుగనున్నవి! మాతృదేశాభిమానము చేత నేగదా ఈసుకుమార శరీరము మొరడువారనున్నది.

పురుషవ్యక్తి

(తనలో) ఈరఘునాథ బాహువల్లికా బంధమున జన్మము తరించినది. ఈవీరునిచే వరింపబడెడు కన్నియ యేగదా ధన్యురాలు. (నిష్క్రమింతురు.)

చందర్‌రావు

(బొమ ముడిపాటుతో) విధి దుర్విపాకము రఘునాధుడిట్లును చావలేదు. తురుష్క సైనికునిచే ఈటె పోటుతినియు బ్రతికినాడు. ఇది మొండిజీవము. నాపన్నుగడయంతయు వృథాయైనది. రాజున కీతని యడల అత్యంతాభిమానము.

నాకురావలసిన సర్వసేనాపతిత్వ గౌరవము ఈరఘునాధుని కాపట్యమున వ్యత్యస్తమైనది.

ఈతడొక గొప్ప దేశభక్తుడని మహారాష్ట్రము గుడ్డి విశ్వాసమునకు లోనై యున్నది. నిరంతర రాచకార్య పారంగతుడగు చంద్రరావాగౌరవమునకు పాత్రుడు కాడా? (యోచించి) వలసిన సాధనసామగ్రియంతయు సేకరించియేయుంటిని. అదిల్‌శాహ నవాబుని సేనాని నాకు పరమమిత్రుడు. ఆతనిసహాయముతో నీకపటి రఘునాధుని వంచించెదను. దేశభక్తుడెవరో అప్పుడుగాని నిర్ణయింపబడదు. మహారాష్ట్రమంతయు నొక్కసారి చంద్రరాయ దివ్య పీఠాప్రసాదలేశమునకై నిరీక్షించునుగాక.

(నిష్క్రమించును.)

రఘునాధ్.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము.

(ఆరామములో ప్రభాతమందవాయువులు సువాసనగా వీచుచున్నవి. ఆనందముతో పూలచెట్లు ఉలలూవుతున్నవి. పొన్నచెట్టుపైన ఆలపించే కోకిల సంగీతమునకు ప్రక్కసెలయేటి రొద శ్రుతి పోయుచున్నది. అది వసంతకాలము. సరళ మెల్లగా తీవల నొత్తిగించుకుంటూ చెట్ల సందులలోనుంచి కాలవ వద్దకు పోతున్నది. ఆమె వెంట ఒక స్నేహితురాలును కలదు.)

కమల

సరళా! నీ యౌవనశోభతోడ నారామశోభయు దినదిన ప్రవర్ధితమగుచున్నది. పోల్చిచూచినచో నీ యారామ రామణీయకతకన్న సహజవైదుషీ సమన్వితమగు నీవిలాసము త్రిలోక సమ్మోహనము.

సరళ

కమలా! నీఅతిశయోక్తుల కేమిగాని, ఇటురమ్ము. ఆ పెంటిపక్షి ప్రణయకోపమును దాని ప్రియుఁడెట్లను నయించుచున్నాఁడో చూడుము.

వలగొను, పోవుచో కువకు ♦ వధ్వనుల కూజను వెంటితోడ, శా
ఖల నెటొ ప్రక్క నేయొదుగు, కంకులచంచువులందనిచ్చునా
పులుగు ప్రసన్నమైనసగము ♦ మూసిన కన్నుల తేఁగవై చెని
శ్చలత ప్రియుంగు ముగ్ధుడయి ♦ జార్చెకపోలములందు
[బాష్పముల్.

కమల

ఇట్టిచిత్రము లెక్కడనో జరుగుచున్నను నీకెట్లగు పడెనమ్మా! ఈ ప్రభాతవాయువులు ఆ మగపక్షి యుపలాలనమునకు చాల తోడ్పడెనవి.

ఈ ప్రభాతాంత్యసమయమ ♦ ల్లీప్రసూన
దళము లూరయుచు వలపుల ♦ నొలకబోసి
పత్రముల సందుగా మంద ♦ పవనమదియె
చల్లగావీచు ప్రియవచ ♦ శ్శైలివోలె.

అనుభవింపగలవారికి ప్రకృతిలో నెంత ప్రశాంత మాధుర్యమున్నది! ఇట్టి సమయములు మముబోలు చెలిమి కత్తియలతో వినియోగించుటకన్న...........
(ఊరకుండును)

సరళ

(ఆశ్చర్యముతో) కమలా ఏమియో చెప్పదలచి వెనుకాడుచున్నావు ?

కమల

ఔను, నీవు గ్రహించితివని యూరకుంటిని చెప్పుదునా ?

సరళ

అభ్యంతరమేమి చెప్పుము.

కమల

ఆయానంద సమయములో .....సమయములో...

సరళ

చెప్పరాదు? ఆగ్రుక్కిళ్ళు మింగుట యెందుకు !

కమల

ప్రియుల.........నీకు తెలియనట్లే తరచేదవేమి- నేను చెప్పను.

సరళ

తెలిసినది. ఈమాటకేనా యింత ఆర్భాటము ఆ పొదలలోనుంచి అంత విస్పష్టముగా వినిపింపకున్నను మధురముగానున్నది.

మంద మందానిలతరంగ ♦ మాలికలను
గలసి మచ్ఛ్రవః పేయమై ♦ కమల ! వింటె
అదియె వినవచ్చు మోహన ♦ మ్మైన గీతి
పశువులకు శిశువులకు గూడ ♦ బ్రహ్మపధము.

కమల

ప్రియంవదా ! నీవెంత బేలవు ? ప్రతిదినమును వినుచునేయుంటివిగదా. అది ప్రసవర సామృతాస్వాద నోన్మాదినియగు భ్రమరాంగన. నిజముగా నున్మాదుల గీతము లొక్కొక యెడ చాల ఆనందముగనుండు

ను. వారి కంఠస్వరమును గుర్తించుటయు కష్టము కాని నీమనస్సీ దిన మన్యాయత్తమైనట్లున్నది.

సరళ

కమలా! నీవాక్యములయందే నీకు ప్రత్యుత్తరము గలదు. ఉన్మాదుల కంఠస్వరమును గుర్తించుట కష్టమని ఇప్పుడేకదా చెప్పితివి. నాకుమాత్ర మెట్లు గుర్తింప సాధ్యమగును.

అట్టిచో నామనస్సు న్యాయత్తమైనదని సకారణముగ నెట్లు నిరూపింప గలవు?

కమల

సరళా! నీపాండిత్య ప్రకర్షత నాకడలేదు. నవనవోన్మేషిత యౌవనప్రాదుర్భావనగు నీచిత్తము ఏమనోహర దృశ్యముననేని లగ్నమౌననుట సక్రమముకాదా?

సరళ

ఔగాక. ఇప్పుడేమనియెదవు?

కమల

మాబావగారెవరో తెలియగోరెదను.

సరళ

ఓహో! భ్రమరాంగన యున్మాదము వర్ణింపబోవ, నీకేయది ఆవేశమైనట్లున్నదేమే. ఈ మాటలకేమిగాని, అదిగో ప్రాగ్దిశాచల వీధులలోనికి లోకబాంధవుడేతెంచుచున్నాడు. ఇక తడయరాదు. పూజాకాల మతిక్రమించుచున్నది.

రఘునాథ్

లోకబంధుసమాగమా • లోకనమున
జలజములుపిచ్చి మొలక న • వ్వులు దోలంకె
ఆతపోపైన, నివినీటి • యందు నిచట
అరయగాలేము సృష్టిర • హస్యమేమొ.

ఈమాలతీ పుష్పములను కోయుదమురా.

కమల

(పూవులు గోయుచు)

ఒకటిచెప్ప మరచితిని. బిజాపుర సంస్థానము క్రింద నున్న తోరణదుర్గము మొన్న యీనడుమ కడుచాతుర్యముగా శివాజి మహారాజు వశపరచుకొనెను. వశీకరణకార్యము బహుభయంకరముగ నిర్వహింప బడెనట, ముఖ్య నాయకుడగు రఘునాథ భల్లాణుని శౌర్యమును జనులెల్ల పొగడుచున్నారు.

సరళ

అఫ్జల్ ఖానుని వధించునాడు తన సైన్యముతో, జావళీపర్వత ప్రాంతారణ్యమున నున్న తురుష్కులతో బోరునప్పుడు ఒకతురుష్కుడు మోసముగా వెనుకనుండి భల్లాణముతో శిరముపై నేసెను. రక్తము ధారలై కారుచుండగా, ఎడమచేత నదిమికొనుచు తూలుచు యుద్ధము చేసినాడు.

కమల

ఆనాడునీతో రాలేక ఆమహాభాగ్యమును గోల్పోయితిని.

సరళ

క్షత్రియ పౌరుషము దేశారాధనకన్న, ధర్మసంస్థాపన కార్యమునకన్న యీతుచ్ఛ ప్రాణములపై తీపి వహించునా?

భండనభూమి నిల్చి పటు • పౌరుషలీల జయాభిలాషకో
దండవిముక్త శాతసము • దగ్రశిలీముఖ రాజిశత్రులన్
చెండినివాడె వీరుడగు • ఛీ! యని నవ్వఁగ దేశముక్త కె
వ్వండువిరోధియై బ్రతుకు • వాని, కులాపశదుండలంచినన్ ॥

కమల

సరళా! కోపించవేని చెప్పగలను. నీస్వరూపలావణ్య విలాసముల కాతడెంతయు తగియున్నాడు.

సరళ

(సిగ్గునటించుచు నిరుత్తర యగును)

కమల

నాయూహా సరియైనదే. సరళా నీయుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానము మెచ్చదగియున్నది.

సరళ (వినిపించుకొనక)

ఆహా! హా!! ఈద్రాక్షాలత ఎంతకోమలముగ నెదుగుచు పున్నాగ వృక్షమును మెలివైచుకొని పోవుచున్నది. అటుచూడుము. అచ్చట కోమలములగు మల్లికాప్రసూనములు సగము విచ్చి కమ్మనిసువాసనల గ్రుమ్మరించుచున్నవి.

రఘునాథ్

(ఇంతకు మున్ను గోసిన పుష్పముల పూజాద్రవ్యము లుంచు పాత్రలయం దిడుకొని పోవుచుందురు.)

కమల

సరళా! ఇటు. ఇటు. ఇచ్చట మంచి మంచి పుష్పము లింతకుముందే వికసించిన విగలవు. అబ్బా! ఏమి యీ భృంగాగనల రొదలు, చెవులు గింగురుమనుచున్నవి. (మల్లికాపుష్పముపై నున్న తేటి నుద్దేశించి)

సరసములాడెదో! మధువ్రజాల్గాన నీ చెలులెంతో బిల్వ ఈ కరణిని మౌనత గనగ. కారణమేమి? భవన్మనోహరుం డరయగ వచ్చు తేటి! ఇటులారడి జెందకు, తోటివారు గు ట్టెరిగిన సిగ్గుగాదొకో ఇ. సీ! మకరందము లానబొ మ్మికన్.

సరళ

కమలా! నీవెంత యుక్తిశాలినివే! ఉపమాలంకా రమును వర్ణించుటలో కాళిదాసుని మరపించుచున్నావు- పుష్పాపచయ కార్యమున నేను వెనుకాడుచు పరధ్యాన మున నుండుటచే "నీవుకోరి వరించియున్న ప్రియుడు తప్పక లభింపగలడు. ప్రాణసఖినైన నాతో యథాప్ర కారము పూజాప్రసవముల గోయుము." అనునర్థముతో ఆడుతుమ్మెద నుద్బోధించు మిషమున నన్ను హెచ్చ రించుచున్నదానవుగదా.

కమల (తనలో)

నెచ్చెలి నా యుపమానమును గ్రహించినది. ఎట్టి దుర్ఘట సమస్యలనైన సులభముగ గ్రహింపగల మేధా శాలిని. రఘునాథుడు మొన్న జూపిన విక్రమ విహార మునకు మోహితయైనట్లు తోచెడిని (ప్రకా) నేనా ఆడుతుమ్మెద నుద్దేశించి బలికితినిగాని నీకొరకై గాదు. దూదిదొంగ యనగ గడ్డము తడివి చూచుకొ నట్లు నీయులికి నీవే బైటవేసికొనుచున్నావు.

సరళ

అసత్యము ముందు తరువాత నీవు జనించినట్లు తో చుచున్నదేమే. ఎంత నవ్వకుండ బొంకెదవే. పూవులు గోయుము. (ఇరువురును పూవులు గోయుచుందురు రఘునాథుడు యుద్ధాశ్వము నొక చెట్టునకుగట్టి ఒక చో విశ్రమించును) విచిత్రము. ఈప్రకృతిలోనియందము గ్రహింపగలవారికి గోచరించును.

ఫలవినమ్రము సహకార • పాదపమ్ము
మల్లికలు ముద్దులిచ్చెడి • మధుపములకు !
గాలి మధువంత యొలికించి • కదలెనెటకొ,
నిద్రమైకమ్ముపో పద్మి • నీ కుమారి
నవ్వుచున్నది ఈ కథాం • తరముచూచి.

(పరికించి) ఎవ్వరో పుష్పములచ్చట కోయుచున్న ట్లున్నది.

జలము చెల్లకుబోయి • శ్రమచేత మోమునం
గ్రోచెడు స్వేద బిం • దువులతోడ
తడియారు నెడప్రభా • తపు వాయువులు వీచి
కదలుకాడెడు నల • కములతోడ
పూవులన్గోయగా • బూనుట కసుగందు
తరుణారుణాంపు హ • స్తములతోడ
గురుపయోధరయుగ • భరముచే నడచుచో
వడకెడు బడుగు నె • న్నడుముతోడ
ఆ ప్రణయముగ్ధమైన నే • త్రాంతికముల
జాలుగొను నవ్వుడాలు; అ • ప్సరసయేమొ!
గాలివాలున నీటిపై • తేలిపోవు
నావనైతిని వాల్గంటి • నవకమునకు॥

ఆ రెండవ యాపె ఆమెచెలికత్తియ గాబోలు. ఎడనెడ కైదండ యొసగుచు శ్రమాపహార మొనర్చుచున్నది. (ఆలోచించి) జనార్ధన దేవునకు సౌందర్యరాశియగు కన్యారత్నముండెననియు, ఆపె కేవల శరీర సౌందర్యముననే గాక, విద్యావ్యాసంగముగూడ చేసినదని విన్నాను. ఆ యౌవనమూర్తి ... ... ఆ వెడద కన్నుల మందహాసరేఖలు, నిడుదలగు పెన్నెరులబంధమున మల్లికా గుళుచ్ఛములు, ఆమె కాకున్న ఈ యంబికారామమున నెవ్వరు విహరింతురు? (ముందుచూచి) అది యేమికారణమోగాని ఆవిలాసిని దివ్యమోహన సందర్శనమైనదిమొదలుగ, అన్యవిషయముల మచ్చిత్తము

తగులొంకునదు. మహారణ మొనర్ప బోవనున్న నాకీ వనితావలోకనము ప్రతిబంధకమే యైనది. అదిగో! వారిటె వచ్చుచున్నారు.

పత్రముల మాటున గులాబి ♦ పడుచువోలె
ఆవిలాసిని పొదరిండ్ల ♦ నందగించు
చిదుమ కుండగ ముండ్లు ర ♦ క్షించుకీతి
వచ్చుచున్నది వెంట నెంవ్వతయొగాని!.

(సరళయుకమలయు,పువులుగోసికొనివచ్చుచు సమీపమునే యొక వీరుని ఆకస్మికముగజూతురు. సహజ లజ్జావతియగు సరళ కమల వెనుకనాగిపోవును)

రఘునాథ్ (శంకించి)

కన్యారత్నములారా! మీరలెవ్వరో మీపవిత్ర నామాక్షరములెవ్వియో నేనెఱుగవచ్చునా?

కమల

ఆర్యా! అభ్యంతరమేమి? మీరుచూడ సక్షత్రియశిఖామణులవలె దోచుచున్నారు. మీయమృత రసమొలుకు వాక్యములకు ముగ్ధలమైతిమి. ఇచట జనార్దనదేవను శివాజిసర్దారుకలడు. ఈమె యాతని పుత్రిసరళ. నేనాపె యనుగునేస్తురాలను. నన్నుకమలయనిపిలతురు. మార్గాయాసభారమున జొక్కియున్న మీయుదంత మెఱుగ దలచుట సాహసముకాదేని దయయుంచి తెలియజేయ దరుగాక.

రఘునాథ్

నిజముగా మార్గాయాసము చేనున్నను, ఈ యారామ దివ్యసేవాతత్పరతచే బడలికయంతయు తీరిపోయినది. అపరిచితుడనగు నాకు మీయుదంతము తెలిపితిరి. మీ సరళస్వభావము మధురముగానున్నది. మీరూహించి నట్లు నేను వీరుడనుకాను.

సరళ (తనలో)

నాయదృష్టము చేరువకే వచ్చినది. ఈతడు రఘునాథుడని నాకు తెలియనట్లె కమలతో ప్రసంగింతును. (కమలతో మెల్లగా రఘునునాడు వినునట్లు) కమలా వారి నిగర్వము కడు ప్రశంసార్హము. వారు చెప్పినదానిలో నంతగా సత్యము లేదని నాహృదయము చెప్పుచున్నది. తమ నామధేయము మాత్రము తెల్పుట కేమి యభ్యంతరము కలదు?

రఘునాథ్

(స్వగ) నేను జావళీ ప్రాంతమున గాయపడినప్పుడిట్టి కంఠస్వరమే వినుపించినది. ఆయన పురుషుడు. సరె. (ప్రకా) అందు విశేషమేమున్నది. నన్ను "రఘునాథు" డందురు.

(సరళ చిరునగవుతో కమలవంక చూచును.
కమల ఆశ్చర్యమును ప్రకటించును)

సరళ

నేను చెప్పినట్లె యైనదిగదా ?

ఔను, నీ వదృష్టవంతురాలవు. వెతుకబోయిన తీవ కాళ్ళకు చుట్టుకొనినట్లయినది.

సరళ (తీక్ష్ణదృష్టితో)

కమలా ! నీవు సాహసించుచున్నావు. నేనేమి వెతుక దలంచితిని ? ఏది సంభవించినది ??

రఘునాథ్ (యోచించి)

జనార్దన దేవు డిందేయున్నాడా?

కమల

ఔనిక్కడనేయున్నారు. మీకేమైన పనియున్నదా?

రఘునాథ్

బీజాపురాధీశునితో దలపడి పోరుటకు తీవ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. మహావీరులందరును యుద్ధసన్నద్ధులు కావలయునని మహారాజు హెచ్చరించినారు. జనార్దనునితో కొంత మాటాడవలసియున్నది. నేనును రణరంగమును చేరుకొనవలెను.

సరళ- (తనలో)

అయ్యో ఈతడు యుద్ధసన్నద్ధుడగుచున్నానని చెప్పుచున్నాడే. పర్యవసానమెటు పరిణమించునోగదా. జయాపజయములు దైవనిర్ణయములు. మత్పురాకృత పుణ్యఫలమెట్లు విజయోన్ముఖుడగునో, హృదయమా! తొందరింపకుము. ఆశూరశిఖామణిని జేపట్టిచరితార్థము కాగలమహాభాగ్యము నీకున్నదో లేదో.

రఘునాథ్

కమల

ఆయనయింటి కడనెయున్నారు. నేడచ్చటనే మీరాతిథ్యము గ్రహింపవలయును.

రఘునాథ్

సంతోషమే. ఐన నేడెల్లనచ్చట నుండుభాగ్యము నాకొనగూడదు.

సరళ (మెల్లగా)

ఇప్పుడేగదా వచ్చుట మార్గాయాసమైన దీరనిదే ఇంత వేగిరమెందులకు.

రఘునాథ్ (తనలో)

ఆహా! ఏమియీమాటల పొందిక! మధుర మోహనస్వరూపమునకు సొంపగు సంభాషణ నైపుణ్యమును తోడై నన్ను పరవశుని గావించు చున్నవి. ఈయమకేమని ప్రత్యుత్తర మీయగలను? నేడిచ్చట నుందునా? (ప్రకా) కన్యామణీ! నీసహృదయ భావము పొగడ దగియున్నది.

సరళ

వీరపుంగవా! తోరణదుర్గ విజయము మీయవక్రవిక్రమకళాప్రదర్శనము చేత నేజరిగిన దనివింటిమి. అఫ్జల్ ఖానుపన్నెండు వేలసైన్యమును చీకాకుపరచినారట. మీకీర్తి చంద్రిక మహారాష్ట్రప్రపంచమునదశదిశా వ్యాప్తమై కళావంతము గావించినది. తత్కారణమున నూతనోత్సాహ మేర్పడినది. అట్టి పరాక్రమవంతులరగు మీసందర్శనమున ధన్యులమైతిమి. మాతృదేశ స్వా

తంత్ర్యమునకై ప్రాణములనేని ధారవోయదలంచు మీ దేశభక్తి ప్రశంసార్హము. నేడు మీరు మాయింట నతిథులగు భాగ్యముకలుగుగాక.

రఘునాథ్ (తనలో)

నా సంకల్ప మీడేరునా యేమి? ఏమైనను నాయుద్దేశమును బయల్పరుప సాహసింపకూడదు. (ప్రకా) వేరభ్యంతర మేమున్నది. జనార్దన దేవునితో ప్రసంగించుటాలస్య మగుకేని తప్పక మీయనుగ్రహమునకు పాత్రుడను కాగలను. (అశ్వమును విప్పి ప్రయాణమున కుద్యమించుచుండును)

కమల (సరళవైపుతిరిగి)

సరళా! వింటివా? ఆతని యంత్యవాక్యము.

స ర ళ

ఏమి? జనార్దనునితో ప్రసంగించుటాలస్య మగుచో మీ యనుగ్రహమునకు పాత్రుడను కాగలననియె కదా?

క మ ల

దాని యర్థము గ్రహింపనేలేదా! "నేనిచ్చట నిలచెదను" అని యనవలయునుగాని, "మీ యనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడను కాగలనే"మిటి? నేనింతకు పూర్వమే ఈ జోస్యమును వచించితినిగదా? నీయభీష్టమునకనుకూలమగు నర్థమందు తప్పక నిమిడియున్నది.

స ర ళ (సిగ్గుతో)

అది వారి మాటల నైపుణ్యముగాని నీవూహించిన యర్థమందు లేదు.

రఘునాథ్

కమల

కాదు, కాదు. నీవు పొరపడుచుంటివో లేక నామూలమున నీయభిప్రాయము దృఢపరచుకొనుచున్నదానవో తెలియదు.

సరళ (కమలతో)

పదవే పోవుదము. పూజాకాల మతిక్రమించెడిని. వీరపుంగవా! శలవుగైకొందుము. మీకుయుద్ధమున జయమగుగాక.

కమల

ఆర్యా! శలవొసంగుడు.

రఘునాథ్

మంచిది. మీకు శుభంబగుత. (సరళ పోజాలకపోవును. వా రదృశ్యమగువరకును రఘునాథుడు చూచుచునే యుండును.)

రఘునాథ్

ఆవలుద నీలకైశిక • మందుజేరి
గాలిసోకినమాత్రన • కలగి యెగసి
పోయినవి మల్లికాసుమ • మ్ముల దళములు
హృదయమటుగాక దాననే • యొదిగిపోయె.

హృదయమా! మహోహావ మొనర్ప బోవనున్న నీకీ వనితావలోకనము, తద్రూపవిలాసధ్యానము భంగకరము. ఆయమ ప్రణయాధిష్టాన దేవునిగా నిన్ననుగ్రహింపగలదనియువ్విళ్లూరు చుంటివేగాని నీయదృష్టమెట్లు

పరిణమింపనున్నదో యెఱుగనేరవు. రాజభక్తిపరా
యణుడనై దేశసౌభాగ్య సంధానమునకై పోరుదల
పెట్టిన నాకీయుదంతము మాటిమాటికి జ్ఞప్తియందు రానీ
యకుము. ఈయపూర్వ ప్రేమైక సమావేశమున తన్మ
యుడనై దేశమును మరచిపోదునేమొ. అల్లదేయా కాన
వచ్చునదే దుర్గాదేవ్యాలయమైయుండును. సత్వరము
పోయి కార్యోన్ముఖుండనయ్యెదగాక.

(నిష్క్రమించును)

ద్వితీయాంకము - ద్వితీయరంగము.

దుర్గాదేవ్యాలయము, ఉదయారుణకాంతులు ఆలయమును క్రమ్ముకొనుచున్నవి. అంతటను నిశ్శబ్దము, గాలిచప్పుడు క్రమముగా సూర్యప్రకాశములో గలిసిపోయినది. సామాన్య దుస్తులతో రఘునాథునిమూర్తి సగంభీర వినయముగా ఆలయముజేరి మోకరించి యుండును.

రఘునాథ్- (నిమీలితలోచనుడై)

తల్లీ! భవానీ! దీనుడగు నీభక్తునియెడ ప్రసన్నురాలవుగమ్ము. విజయసాధనములగు చరణ సరసీరుహాములను చేతః పీఠినిల్పియుంటిని. నీకరుణాలేశము లేక నేకార్యమును సేయజాలము. రణతలమున జయమాపాదింపుము. స్వధర్మరక్షణార్థమై, భార్యాపుత్రాదుల, బంధుమిత్రుల, మడిమాన్యముల లెక్కింపక, తమగాత్రరక్తధారాప్రవాహముల నిజదేశీయ హృదయక్షేత్రముల స్వాతంత్ర్యబీజములు నాటదలచి సంగ్రామమాచరింపనున్న మహారాష్ట్రవీరవరేణ్యులత్యల్పసంఖ్యాకులు. వారిఆశయములు మహోన్నతములు. అనుగ్రహింపదగినవి.

ఆహవ దోహలుండయిన•యట్టిశివాజి మహారణంబు ను
త్సాహ మెలర్పలోకవి దిత•తంబుగ దేశవిముక్తిగోరి తా
సాహసవృత్తి సేయుపటు•శౌర్యముతోడ భవాని!నీవు వి
ద్రోహముసేయనెంచవుసు•తుల్ బొనరించెడికార్యమెప్పుడున్

రఘునాథ్

మాదగు రాజ్యమున్నతము • మంటను గల్పి తురుష్కము
ష్కరుల్
సాదరవృత్తిమాని మము • జంపదలంచిరి; తల్లి! భావి భా
గ్యోదయసూచకంబుగను• నొప్పుడు శ్రీమహారాష్ట్రరాజ్య సం
పాదన సేయ నెట్టులను • పాయము సూపి తరింపజేసెదో.

మహారాష్ట్రకుల సమారాధిత ప్రధాన దేవతా!

నీయవ్యాజ కరుణారసప్రసాదమే, మావిజయసంధానకారణము. ప్రభుభక్తియుతుడనై, దేశారాధకపవిత్రోద్దేశముతో బాహాటోపమేపార రణంబాచరింప నాకుస్థైర్యము ప్రసాదింపుము. ఇకతడయరాదు. జనార్దన దేవునితో మాటలాడవలయును.

(ప్రస్థానము.)

ర ఘు నా ధ్

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము.

(బీజాపుర బహిర్భాగమున క్రొత్తగా వేసిన గుడారము ముందు అంధకారబంధురమగు నమారాత్రి. యుద్ధోచితమైనదుస్తులతో రఘునాధుడు శివాజి మహారాజాముందు నిలచియుండును. కరదీపిక కొలదిగా వెలుగుచున్నది.)

శివాజి

రఘునాధా! బీజాపురదుర్గ వశీకరణార్థమై సర్వసన్నాహముతోడ మన సేనావాహినులువచ్చినవిగదా. నీవును, తానాజీయును ఈ రాత్రి కడుజాకరూకతతో మెలగి మీమీ శౌర్యముల జూపవలయును. మహమ్మదీయసైనికులిప్పుడు నిర్భయముగా నిదురించుచుందురు. కోటచుట్టువేసి మన మత్తమాతంగయూధముల సింహద్వారము గదియనడిపి ప్రబల కుంభస్థలాఘాతములచే కవాటభేద్యముగావించి కోటప్రవేశించి యవనసైన్యమును హాత మార్పవలయును. ఈలోన చాలమందికోటగోడలప్రాకి లోనికి జేరవలెను.

రఘునాథ్

ప్రభూ! భవదాజ్ఞాబద్ధుడనై నడువగలను. రహస్యము గానిట్లు కోటముట్టడింపవచ్చినామని మహమ్మదీయ సేనానులకెవ్వరికిని తెలియదు. కోట ముట్టడింపగనే మహ్మదీయ సైనికుల నొకనొక్కనిగలేపి ద్వంద్వయుద్ధమునకు దలపడి చంపగలము.

శివాజి

నేనురాకున్నను నిర్భయమే. ఈకోట మనవశమైనచో చాలవఱకు బీజాపుర రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లె.

రఘునాథ్

తామజ్జల్ ఖాను వధావిధానమునకొనర్చిన ప్రయత్నములతో చాల నలసియుంటిరి. మరల వెంటనే ఈదండయాత్ర ఆరంభమైనది.

శివాజి

మహా వీరా! ఖానుని వధ బహు కష్టముపై నిర్వర్తింపబడినది. తానాజిమాత్రము చాలా స్వామిభక్తి పరాయణుడు. నీవలె అతడునురభసోద్రేకముతో విజృంభించి ఆవిజయమునకు కారకుడైనాడు.

రఘునాథ్

సుల్తానునకు ఖానుని మరణవార్త తెలిసినప్పటినుండియు అతని విచారమునకు మేరయేలేదట. తన రాజ్యము తన చేతులలోనుండి జారిపోయినదనియే తలచుచున్నాడట. నిజమంతియేగదా. ఒకవంక ఢిల్లీశ్వరుడును రెండవప్రక్క

ర ఘు నా ధ్

మహారాష్ట్రిలు, సమయమునకై వేచియున్న గోలుకొండనవాబు, వారిలో నంతఃకలహములు. ఈకోట వశీకరణయత్నము ఖాను వధకుపూర్వమునుండియు చేయుచున్నాము. నిజ మాతృపరాధీన శృంఖల విభంజనోత్సాహులగు మరాఠ వీరులముందు యవనులన నెంతవారు. అరిరాజన్య మదేభకుంభయుగళోద్యన్మాంసఖండంబుదుర్భరశౌర్యోగ్ర మరాఠవీర బలహర్యక్షంబుభక్షించుసంగర మధ్యమ్మున, మాతృదేశ పరిరక్షాదీక్షపోనాడుము పరురుదేహము స్పృశింపబోవు కడు నీచంబంచు గోమాయువుల్.

శివాజి

సెబాస్ ! రఘునాథా ! నీయనల్పమగు మాతృదేశానురాగము కొనియాడదగినది. నీవంటి సేనాని లభించుట నాపూర్వపుణ్య ఫలము.

రఘునాధ్

దేవా విజయసింహుడునుసూర్యాజియును నారాకకై నిరీక్షించుచుండెదరు. మహారాజు నాజ్ఞతీసుకొని రమ్మని పంపినారు. శలవా ?

శివాజి

నీకు నేజెప్పవలసిన దేమియు లేదు. సర్వజ్ఞుడవు. అవసరమగుచో నొకసేవకుని నాకడ కనుపుము. భవానీయారాధనకు వేళయైనది. భవానీదేవి నిన్ననుగ్రహించునుగాక.

రఘునా

విమతకాననదగ్ధ • విలయానలాభమా
గాంగేయవిక్రమ • క్రమవిభూతి
శత్రుమేఘధ్వంస • చటులఝంఝానిల
సారూప్య గాండీవి • శౌర్యపటిమ
అరిమహార్ణవజలా • హార చండగభస్తి
మైనద్రోణాచార్య • నలఘుశక్తి
ప్రతిపక్ష హృదయదు • ర్వార శల్యంబగు
భీమగదాకళా • విభ్రమంబు
మరతుపోయే మొ రఘునాథ! దురమునందు
దళితవైరి విదారణో • ద్యత్ప్రభావ
కలిత భీషణ ఘనపరా • క్రమము జూపి
మరలిరమ్మ జయారంభ • గరిమమెరయ.

మరియు శివధనుర్భంగ సమయసముత్సాహదీపితకళా విజృంభణాభిరాముండగు శ్రీరాముడాది గాగలవీర వరేణ్యుల చరిత్రము లెన్నియేని నీకవగతము లైనవియే గదా మనయాన్నత్య మంతయు ఈకోటవశీకరణముపై నాధారపడియున్నది. జాగ్రత్తసుమా.

రఘునాథ్

మహాప్రసాదము. గగనకాంత నిశీధినీలాంబర ధారిణియై యవనహృదయ కుహరాంతరవ్యాపితమదాంధముబోలి యొప్పుచు సాంద్రీభూతమై యావురించుకొని భయానకముగ నున్నది. కరదీపికా సాహాయ్యమునగాక సైన్యములు కోటముట్టడింప వలనుపడదు. నేపోయెదను.

ర ఘు నా ధ్

శి వా జి

మంచిదిరఘునాథా! మరల తానాజీ విజయసింహుల తో నాపూర్వకముగ తమ దేశమును మరువవలదని హెచ్చరింపుము.

ర ఘు నా ధ్

చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

(వెనుకబడిన తన సైన్యముతో తానాజీ మాలసూరె కోటముందరకు వచ్చుచుండును. అతడు వచ్చువరకే రఘునాథుని ఆధిపత్యమున కల్లోలింపబడుచున్న సైన్యము, విరిగిన కోట ద్వారము కనుపించుచుండెను. కరదీపికల యొక్క కాంతి తానాజీ మాలసూరె మహావీరుని మహారాష్ట్ర తేజము బయలు పెట్టుచున్నది.)

తా నా జి

ఓరోరి! తురుష్క సర్దారులారా!

ఔరా! ధర్మవిహీనులై యిటులసూర్యాజీపరిక్రాంతదో
స్సార ప్రాభవుడైన నాతనినె రోషంబూనుచుణ్ తాకుచే
బీరంబా నిక కాచుకొండు, వితతావేశుండు తానాజి, దు
ర్వారోగ్ర ప్రతిభాయుతుండగుచు సంగ్రామంబు కేతెంచె
[డిణ్.

(పరిక్రమించి) ఓహో, హా! ఏమి యన్యాయము మూవళే సేనానియగు సూర్యాజి యించుక నలసియుండు టను బురస్కరించుకొని ఒక్కపెట్టున తురుష్కులెల్ల రను గవిసికొనుచున్నారే. కాని తమ సేనానాయకుని

కేయపాయమును రానీయక మావళేవీరులు యవనసర్దా రులదాకి తమ నాయకునికై ఖడ్గప్రహారములకేని తల లొగ్గుచున్నారు. అదిగో! విజయసింహుడు తన యాశ్వికదళముతో వారలపైబడి నుగ్గునూచమొనర్చుచున్నాడు. సైన్యములు కోట గోడల పాలికి పోవుచున్నవి. కొంతమంది గోడల పునాదులలో నగ్నిదగుల్చుచున్నారు. కోట వశమైనది. రఘునాథుని శౌర్యమెంత కొనియాడకగినది. అల్లదె! దీపావళీకాంతి మధ్యమునుండి సమరోత్సాహుడై తురుష్క సంతావళములపై లంఘించుచున్న రఘునాధకేసరికిశోరమును జూడ నాయెడ లుప్పొంగుచున్నది.

విజయసింహుడ్పు మహా • శ్వికదళమ్ము తురుష్క
వీరుల గదియించి • పోరుచుండె
నిజఖడ్గధారావి • నిర్భిన్నమస్తకు
లై ధరకొబడ రఘు • నాదు డదియె !
యవనచమూసమూ • హమ్మున మూర్తిభవిం
చిన శౌర్యరాశియో • యనగదోచె
కలత నిద్దురచేత • తెలియక యవనులు
ఒండొరుల్ చంపుకో • నున్నవారు
బళిర ! మహారాష్ట్ర విజయ సం • వత్సర ప్రభాక
రోదయారుణ కిరణ వి • ద్యోతమాన
తరుణ యవనాంగగళిత ర • క్తప్రవాహ
వీచికలు కోట గోడ బిం • బించుచుండె.

ర ఘు నా థ్

నేనేగి మహారాష్ట్ర విజయ ప్రభాకరున కర్ఘ్యప్రదాన మొసగి కృతార్థుడ నయ్యెదను. ఇక తడయరాదు.

(ప్రస్థానము)

(రాజగడమున పీఠ. చందర్ రావు, అబ్దుల్ రాజాక్ అను బిజాపుర సుల్తానుని సైన్యాధిపతి.)

చందర్ రావు

అబ్దుల్! మాలసూరే ఫాల్కరులపైకన్న రఘునాథుడన్న రాజున కమిత గౌరవము. నిరంతర మాతని శౌర్యమును గూర్చియే మెచ్చుకొనుచుండును. నేడాతనికొక గొప్ప బహుమానము నీయగలడని తోచుచున్నది. రఘునాథునితో నత్యంత మిత్రత్వము నెరపుచు అతని చేవ్రాలుతోనున్న కాగితమొక్కటి మున్నసంగ్రహించితిని. గెలుపెట్లో కలిగినను, మహారాష్ట్రుల రహస్యములన్నియు రాజద్రోహముచే ధనాపేక్షవలన తురుష్కుల కెరుకపరచినట్లు వ్రాసితిని. గనుక నిద్రావస్థయందున్నప్పుడు సైతము వారలు జాగ్రత్తపడి చాలవరకు పోరుట కవకాశము గల్పించుకొనిరని రాజు విశ్వసించును. రఘునాథునిచేవ్రాలు స్పష్టముగ గన్పించుచుండగ అతడు వ్రాయలేదని యనిమాత్రము ప్రయోజనమేమి. నీవా యుత్తరము ప్రభువునకు చూపుము. నన్నెవరును అనుమానించరుగదా! నీచెప్పు విషయములకు నేనుగూడ తోడుగానుందును.

అబ్దుల్ రజాక్

రావుజీ! నీతంత్రము, చాతుర్యము, సుల్తానువారికి బాగుగ తెలిసియుంటిని. తురుష్కరాజ్య మస్తమించే రోజుల్లో నింక సహాకారముచేసిన మీచరిత్ర ప్రతిము సల్మాను మతస్థుడును జపించుతూ వుంటాడు. రఘునాథ్ జీ కాదు. ఇంకా దుర్గాలుకూడా వశం జేసుకోనవలసి యున్నది.

చందర్ రావు

మన మాలస్యము చేయగూడదు. ప్రభువు సభాస్థానమును చేరియుండును. ఈ ప్రయత్నము నెగ్గినా, తరువాత తక్కిన దుర్గములన్నియు సుల్తానువారికి చెందువిధ మాలోచించవచ్చును రమ్ము. (నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము—ద్వితీయరంగము

(రాజగృహములో సభామందిరము. ఉదయ మెనిమిదిగంటలు. సర్దారులందరి పచితరీతుల సోఫాలు, మహారాజు సింహాసనము, మహారాష్ట్రవీరుల వీరకృత్యములు, దుర్గముల ముట్టడులు చిత్రించిన పటములు సభామందిరమున వ్రేలాడగట్టియున్నవి. సూర్యాజి, తానాజి, జనార్దనదేవ్ వచ్చి ఆసీనులగుదురు. తరువాత చందర్ రావు అబ్దుల్ రజాక్ ప్రవేశింతురు. రఘునాథుడును శివాజి మహారాజును సభాస్థానము చేరినంతనే అందరును లేచినిలతురు.)

శివాజి

మహావీరులారా! బీజాపురాధీశునికోట మనస్వాధీనమైనది. మొన్నరాత్రి బంధించిన తురుష్కులనందరను వదలివేయుడు. మీమీ ప్రతాపాతిశయములెల్లను యవననాథముల కెరుక పడినవి.

ర ఘు నా థ్

ప్రభువరా! మాతృదేశవిముక్తికై పోరాటమాచరించిమేము ధన్యులమైతిమి. ఇదియంతయు దేవరప్రోత్సాహమువలననేగదా.

తా నా జి

దేవా! తురుష్కులెట్టి యన్యాయమునైన జేయవెనుదీయరు పాపము సూర్యాజి యలసియుండుటజూచి ఒక్కపెట్టున అతనిపైబడి మ్రందింపజూచిరి. అప్పుడు విజయసింహుడు తన ఆశ్వికయోధులతో వారలముటడించినాడు.

సూర్యాజి

కడచిన రేయి రణతలమున జీవముల బాయవలసియున్నను దేశసేవగావించు సదృష్ట మింకను నాకున్నది.

శివాజి

తానాజీ! నీవఫ్జల్ ఖాను వధయందును పాల్గొని చాల శ్రమనందితివి. మీకు నేనేవిధమున కృతజ్ఞుడను కాగలనో తెలియదు.

జనార్దనదేవ్

రాత్రి రఘునాదుడు నాకు చాల సహాయమొనర్చినాడు. ఆతడు లేకున్న తురుష్కుల కరకు కరవాలములకు నాకంఠ మర్పింపవలసియుండెడిది.

శివాజి

ఈ మహావిజయమునకు ప్రమోదితుండనై మీమీయర్హతలకు తగినట్లు బహూకరింప దలంచుచున్నాను. మొదటినుండియు నొక్క అపజయమేని లేని, మహారాష్ట్రశూరుల ప్రతాపాతిశయములు తురుష్కులు బాగుగా చవిచూచినారు. ముఖ్యముగా రఘునాదుడొనర్చిన నిరంతరకృషిచే ఈకార్యమున సఫలులమైతిమి.

ఆనిబిడాంధకార సమయమ్మున సర్వచమూపతిత్వమున్
బూని విరోధిరాడ్దళన భూరిపరాక్రముడై గజేంద్ర ఘం
టానినదమ్ము మ్రోగ పయనమ్మయి తాకిజయించె, లోకస
మ్మానితుడున్ కృతార్థుడు సుమా! రఘునాధుడు
దేశభక్తిలోన్.

తానాజీ

జనార్దన దేవునకష్టమపడినప్పుడు రఘునాధునిస్థితిచాల అపాయకరముగనుండెను. ఆహా ఆతనిపరహితజీవనము.

రఘునాధ్

దేవరవారిపైనను మాతృదేశముపైనను గల యను రాగము నన్నట్లు ప్రేరేపించుచుండును. ప్రభూ! ఆ తురుష్క హంతకుల ప్రయత్నముతో నున్నను చాల శౌ ర్యముతో రణమొనర్చిరి. ఇదిగో ఇచ్చటికి తీసికొని రాబడిన అబ్దుల్‌రజాక్ సర్దారు రణతలమునజూపిన ధైర్య పరాక్రమాదు లనుపమేయములు. అంత్యమున కోట మనవశుడయ్యెనుగాని ఇతడు శత్రువీరదుర్నివారుడు.

శివాజి

వీరులారా! మీరు బంధించుకొని తెచ్చిన మహమ్మ దీయుల నందరిని వదలివేయుడు. కోట మనవశమై పోయి నది. కరవాలాది యుద్ధసామాగ్రులనొసగి శరణార్థులైరి గదా. రఘునాధా! నిఖిల సేనాధినాధా!!

మాతృదేశాను రాగ సం ♦ భవముచేత
విపుల గంభీరదోస్సార ♦ విక్రమమున
జయముగూర్చితి ఖడ్గ రా ♦ జమ్ముగొనుమ
ధీర! ఇదియె మదీయ స ♦ త్కారమయ్యా.

నిజముగా కార్యదీక్షకు దగుఫలితమిది కాకున్నను పలువురు వీరాగ్రేసరులలో నిదియొక బిరుదుగా గ్రహిం పుము. (ఖడ్గమందించును)

రఘునాథ్

(రఘునాథుడు లేచి సవినయానందములతో ఖడ్గమందుకొనును)

దేవా! నేను ఫలమపేక్షించి యించుకంతయు యత్నింపలేదు. నా దేశ క్షేమము కొరకు నిశ్చల దీక్ష వహించుట, సర్వస్వము సర్పించుట, తుదకు ప్రాణము లేనియు గోలుపోవుట పరమధర్మము. అది యొకరిమెప్పునకు, కీర్తికిని చేయలేదు.

సూర్యాజి

తానాజీ! వింటివా వాని గంభీర వాక్యములు, అవి ఎంత ఆనందవహములుగ నున్నవి.

(చందర్ రావు సౌంజ్ఞచేయును)

అబ్దుల్ రజాక్ (ముందునకువచ్చి)

మహారాజ్‌జీ! నాదొక మనవి. యీసైన్యములో నొక రాజద్రోహియున్నాడు. తాము విశాలదృష్టికలవారు. గమనించుటలేదు. ఈనాటికిది విజయముగా మారినను ద్రోహమే దీనిరహస్యము.

శివాజి (ఆశ్చర్యముతో)

రాజద్రోహియా?

అబ్దుల్

ఔర్ హుష్యార్ భీ.

శివాజి

మహారాష్ట్రుడా?

ర ఘు నా ధ్

అబ్దుల్

జి. సర్కార్. ఆతడు వ్రాసినయుత్తరము కాపలెన న్నచిత్తగించవచ్చును.

శివాజి

ఎవ్వడా ద్రోహి ! వా డిచ్చటనుండెనా?...మహారాష్ట్రిడేనా? ఎంతకార్యమునకు బాల్పడెను. మహారాష్ట్రరాజ్యగౌరవము మంటిపాలుసేయదలంచెనా? చూపింపుము. నదీయుత్తరము. ఇంద్రజాలము కాదుగదా యది...? నిజముగామహారాష్ట్రిలలో కుట్రలు శత్రులకు నివేదించు వాడొకడుండునా? వాడెవ్వడైననగుగాక, తురుష్కరుధిరార్ణోరాశి దేలిపోవుమహారాష్ట్ర నౌకలో రంధ్రమేర్పడినదా?ఏదియైనసహింతునుగాని-ఈమహాఘోరము...(ఉత్తరమందీయగా గ్రహించి చదివి దీర్ఘనిశ్వాసరమొకటి విడిచి నిశ్చేష్టితుడై) ఆ, ఎంతవిపరీతము జరిగినది. ఎంతటిదారుణమున కొడిగట్టినాడు. ఆరాజద్రోహిని ఏమిసేయవలయును. కఠినశిక్షవిధించెద. ద్వీపాంతరావాసము - పొరపడుచున్నాను. ఇకేటిదయ, ఇకేటి విశ్వాసము, సర్వమునుభగ్నమైనది. వానికిమరణదండనమేసరియగుశిక్ష. అట్లుగాకున్న నామహారాష్ట్రము శత్రువులచేతులలో బడిపోవును. నాహిందూమాత మధోగతిపాలగును.

ర ఘు నా ధ్

దేవా! ఆయుత్తరమేమి? అందేమి లిఖింపబడి యు

న్నది. ఈమీసేవకుని శరీరమున మహారాష్ట్ర వీరరక్త
ము ప్రవహించు చుండగనే! రఘునాధ భల్లాణుని మొల
లో బాకు వ్రేలాడు చుండగనే - రాజద్రోహి! మీపాద
ములకడ రాజద్రోహి!

శి వా జి

ఛీ! నీవెవడవు? పోమ్ము రఘునాధుడవా! అటుల
యిన నీమొగము చూడను.

జనార్దన దేవ్

ఏమి! మహారాజున కాగ్రహమును విచారమును కలి
గించు నీయుత్తరమేమి? ఇది శత్రుకల్పనమా? మహారా
జువిభ్రాంతియా! ప్రభునకంతటి విచక్షణ యుండదో.

శివాజి (తన్మయా వేశములో)

ఓహో! ఇంతమాత్రమునకు మరణ దండనమే! నేనం
తకృతఘ్నుడనా? కాను, కాను, వాడమితవిశ్వాసపాత్రు
డే. నా ప్రాణములయందలి ప్రాణమే. మద్భవిష్యద్విజయ
జ్యోతియే. కాడు(చేవ్రాలుచూచి) ఎప్పటికిని కాడు. నిపు
ణులకపటతాంత్రికము నెవ్వడెరుంగును? వాడట్లునటించెను.
నిజమగు చేవ్రాలు గనుపించుచుండ వేరువిచారమేల?
(సభవైపుతిరిగి) మహావీరులగుసభికులారా! గడచినరేయి
యుద్ధము నందొక కుట్రబయలు దేరినది. ఇదిచాలకాల
లము నుండియె రగుల్కొను చున్నదట. తురుష్కులకు
విజయోన్ముఖమై మన మధఃపతనులము కాదగినది.
విధి వేరు తలంచినాడు. సూర్యాజి! చదివి వినుపింపుము

న్యాయవిచారణనుగుగాక. (సూర్యాజిఉత్తరమందుకొని యిట్లు చదువును) తురుష్కుల పావనులగు నబ్దుల్ర జాక్ సద్దారువారికి. రఘునాధ భల్లాణుడు వ్రాయు విజ్ఞాపనములు. మీతో నిదివరకు కొన్ని రహస్యములను ముచ్చటించియున్నాను. ఇదివరకు అనేక యుద్ధములలో ప్రకటించిన నాపరాక్రమము శివాజీరాజు క్షేమమున కైగాక నాకీర్తికై యుద్దేశింపబడినది. రాబోవు యుద్ధమున శివాజి జయించిన నిక మీరాతనికి దాస్యము గావింపవలసినదె. ఇరువదివేల రూప్యము లొసంగి సర్వసైన్యాధిపత్యము నిప్పించినచో వానికుట్రలు వచించెదను. పాపము మీరు గాఢనిద్రయందుండగా ఎప్పుడోవచ్చి శివాజి ముట్టడించును. మీయుపేక్ష యెందులకో తెలియదు. నాయందు శివాజీకి చాల విశ్వాసము. ఆరహస్యములన్నియు నాకు తెలియును. తాము చూచినతక్షణ మీయుత్తరమును చించివేయుడు

భవత్సేవకుడు, రఘునాధుడని యున్నది.

(అందరు నాశ్చర్యమును బ్రకటింతురు. రఘునాధుడు నిర్విణ్ణుడై చూచుచుండును)

సూర్యాజి

ఆహా ! ఎంతకార్యము జరిగినది: ఎంతఘోరమునకు బాల్పడెను. ధనమపేక్షించెనేగాని రాజ్యమతధర్మముల బాటింపడయ్యెగా. రఘునాధు డిట్లురాయునా?

తానాజి

రఘునాథునకు దారుణకార్యాచరణదయ్యేనన జగము మెచ్చునే, పాపము శమించుగాక.

(రఘునాథ్ (తనలో)

హా! దైవమా!! నీసంఘటనలతి విచిత్రములు. నాదు రవస్థనుగూర్చి విలపింతునా? నీసృష్టిచాతుర్యమును దలచి ఆశ్చర్యానందముల వహింతునా? ఉత్తరమేమి? చేవ్రాతేమి? ఎవరు వ్రాసిరి? ఇది స్వప్నమా! నిజముగ జరుగుచున్నదా. లేక నాకట్లు వినపడెనా? నావిభ్రాంతియా, హృదయమా! విచారింపకుము. ధైర్యము వహింపుము. సర్వజగ దధినాథుండగు దేవుడు గలడు. హృదయ సంతృప్తికరమగు నాసత్ప్రవర్తనము గలదు. నారాజభక్తి గలదు. నా దేశభక్తికలదు.

ఒక్కమారుగ నీ సర్వధర్మములును గతుల దప్పునేని నాకాపద సంభవించుటయు సిద్ధము. వీటి కెంతకాలము సద్గతి కలదో అంతవరకు యేయపాయమును కలుగదు. ఒకవేళ సంభవించినను వాటిసత్యమును నిరూపించుటకు యత్నించు నాధైర్య కంచుక మాపచ్ఛరా హతమై విచ్ఛిన్నము గాకుండుగాక.

శివాజి

ఏమిరఘునాథా! నీవురాజ ......(శంకించి) ద్రోహివైతివా? ఈయుత్తరమునీవేవ్రాసితివా? ఆహా! ఎంతఘో

రఘునాథ్

రమునకు బాల్పడితివోయి! అయ్యది దేశమతధ్వంసకారణమని యెరుంగవా. నన్ను మోసగించితివిసుమా.

రఘునాథ్ (స్వగతము)

నేనేమి ప్రతుత్యుత్తరమీయగలను. మహారాజునాపై గల గాఢ విశ్వాసాభిమానములచే ప్రబలమగు సాక్ష్యము నిరూపించు నా చేవ్రాలుతోనున్న యుత్తరము దిలకించియు అడుగలేక యున్నాడు. రాజధర్మము మీరరానిదాట వారిహృదయము మహాసంక్షోభావస్థయందు బడిపోయినది. ఏక్రూరుడీ చేవ్రాలు సృష్టించె. (ప్రకా) దేవా! ఈవృత్తాంతము మీకెంత నవీనమో నాకు నంతియ. చెప్పిన నమ్మకము కలుగదుగాని ఈపాతకమున నాకెంతమాత్రమును సంబంధములేదు. అదిగాక నేను మహారాష్ట్రుడనని చెప్పుకొనదగిన యీనా జీవితకాలమునందెప్పుడును నాదేశమునకు ద్రోహముగావింపనని నాతల్లి భవానీదేవి దివ్యచరణారవిందముల యానగా ప్రతిన గైకొంటిని. ప్రతినయేల? ఏమాత్రమించుక లోకజ్ఞానము గలవాడైనను ఇట్టి యకృత్యమునకును స్వామిద్రోహమునకును బాల్పడడు. న్యాయశీలురగు సోదర వీరులుగలరు. తాము సర్వజ్ఞులు. ఇంతకన్న నీ యపనిందారోపణమున చెప్పదగినదియు చేయదగినదియు లేదు.

సూర్యాజి

మన మేమి చేయగలము. రఘునాథుడు ద్రోహియా? నామనస్సాక్షి నన్ను ప్రతిఘటించుచున్నది. నేననజాలను.

శివాజీ

రఘునాథా! నీవు మోసగాడవు. నీవర్తనమెల్ల తెలియవచ్చినది. నీక్రూరబుద్ధిని బహుచాతుర్యముతో గుప్తము చేసితివి.

రఘునాథ్

స్వామీ! నాకేమియు తెలియదు. ఆ అబ్దుల్ రజాక్ సర్దారు మన ప్రతిపక్షిపక్షము వాడుగదా.

శివాజీ

బహుభాషివికాకుము. నీవువ్రాసిన యుదంతమిది. నీచేవ్రాలిది. (ఉత్తరము చూపుచు) మత్కర వాలము గలదు. రాజ శాసనముసుమా. నిజమువచింపుము. అనవసరముగ మదుగ్ర కోపానలాంభీల జ్వాలలకేలశలభమవయ్యెదవు?

రఘునాథ్

ప్రభూ! నాప్రాణములంత తీపిగావు. నాయందుదోషమున్న ఆసర్వేశ్వరుడు సర్వధ్వంసము గావించును. నిజముగా నీయభియోగ ఫలితముగ ఏయపాయము రానున్నను సంతోష పూర్వకముగ భరింపగలను. ఎందుకన నేనొక ధర్మకార్యమునకై, సత్య వాక్యపాల నోద్యోగినై బలిగా పరిగ్రహింపబడెదను.

తానాజి

అమంగళము ప్రతిహత మగుగాక.

చందర్ రావు (తనలో)

ఇదియే తగుతరుణము. రాత్రియుద్ధమునకు కొంచె మాలసించెను. ఇదియు నొక కారణమై ఈయభియో గమున కెక్కువబలముగ నుండును. (ప్రకా) ప్రభూ! ఏమి కారణమోగాని ఆరాత్రి యుద్ధమున కించుక నాల స్యముగవచ్చెను.

తానాజి (దృష్టినిగిడ్చి)

వదరకు,నోరుమూయుతులువా!పలుమాటలుమానిచూచి తె కదనము సేయరాడు వెను కంబడెనంచు, మరొక్కసారి ఎ లెక్కడవాకొ?నాదుఖడ్గమిది గోక్షమియింపదుదుర్జనాళి; త నెదురయిపోరి దిగ్విజయ మేర్పడ సేయడె రేయిదుర్మతీ.

(ఖడ్గము తీయును)

రఘునాధ్ (అపవారించి)

తానాజీ! నీవు తొందరపడకుము. భగవానుడు సత్య మును మరుగు సేయడు.

తానాజి

సర్వసైన్యాభేద్యతురుష్క మాయావ్యూహ విభంజ నసఫల మనోరధుడై శత్రుపక్షవీరులు హాహాకారము లొనర్చి శిరఃకంపములుసేయ విజయలక్ష్మీకర గ్రహణ మొనర్చివచ్చిన రఘునాధ మహావీరునిగా అధిక్షేపించు చుంటివి?

మహారాజున కీ యిచ్చకములు నచ్చవు. సర్వమెఱుంగుదురు.

చందర్ రావు

నీకున్నంతటి యభిమాన గౌరవములు నాకును రఘునాథుని పై గలవు. కాని న్యాయము వచించుట కేను వెనుదీయను. చూడగా మీ యిరువురకును ఇందు సంబంధ ముండవలయునని తోచుచున్నది.

శి వా జి

మీ వాదములు కొంతసేపు విరమింపుడు. రఘునాథా! రాత్రి నీవు సంగ్రామమునకు కొంచెమాలస్యముగ చేరుకొంటివా?

రఘునాథ్

దేవా! చందర్ రావు సత్యము నే వచించెను.

శివాజి (మౌనము)

అబ్దుల్ రజాక్

సుల్తానువారి ఉంగరము రాత్రి యుద్ధమధ్యమున నాతనికి బంపబడినది. బహుశా ఆతని కవచములో నే ఇప్పటికిని యుండవచ్చును.

శివాజి (ఆలోచన నటించి)

క్రూరా! ఇది నీ కల్పనగా దోచుచున్నది. రఘునాథుడపరాధియా? శాత్రవుని మాటలు నమ్మజాలను పొమ్ము చందర్ రావు! ఆతని కవచమునం దెక్కడనైన అంగుళీయకముండెనేమొ బరీక్షింపుము.

చందర్ రావు (వెదకి)

దేవా! ఉన్నది ముద్రగూడ తురుష్కులదివలెనే యున్నది. (మహారాజు చేతికిచ్చును.)

(శివాజి చూచి, నిశ్వాసమువిడచి ఉగ్రుడై)

దుర్మార్గా! మతద్రోహి! నీకిక శిక్షతప్పదు. నీకుట్ర బయల్పడినది. నీమోసము బహిరంగమునకు తేరని నీవు నిర్లక్ష్యముగా అంగుళీయకమును కవచమునందే యుంచుకుంటివి. ప్రబలమగు సాక్ష్యములు రెండును నీసమక్షముననె కాన్పించినవి. (సభికుల నుద్దేశించి) సభికులారా! ఇకనైన రఘునాథుడు శిక్షార్హుడేనా? వీనికే శిక్ష విధింపవలయును. రాజద్రోహి మొగముచూడను. వీనిని క్షమించినచో ఇంకను ద్రోహములు ప్రబలిపోవును. రఘునాథా! ఇందులకు కేమిచెప్పెదవు?

రఘునాథుడు

నేనేమియు చెప్పజాలను. సర్వమును విధివిధానము.

సూర్యాజి (లేచి)

మహారాజా! సోదర వీరులారా!! నాదొక మనవి కలదు. నాకు న్యాయమని తోచినవిధము వచించెదను. రఘునాథుని పిన్ననాటినుండియు మనమెఱుగుదుము. అతని సత్ప్రవర్తనము, శౌర్యము, ధైర్యము అన్నియు నింతవరకు జరిగిన దుర్గవశీకరణములయందు ప్రభువులకు చక్కగ విశదమైనవి.

ఇక ధనాపేక్ష నాతడు వహించి ఇట్టికార్యము న కొడిగట్టెనని చెప్పవలసివచ్చినచో ఆతనిసామర్థ్యాతి శయమున కనువుగ తాముస్వయముగ సత్కరించుచున్నా రు. అదిగాక నాయనుభవమువలన గ్రహించినంతవరకు ఆతడు ధనకాంక్షచే పోరినవాడుకాడు. అతనికి దేశభ క్తియు, రాజుభక్తియు మెండు. ఇకచేవ్రాలునుగురించి, అది శత్రుకల్పితము. ఆవిషయమై చందర్‌రావునకుగూ డ తెలిసియున్నట్లు నామనస్సాక్షి యుద్బోధించుచున్న ది. రఘునాథు డందరిని స్నేహపాత్రులట్లు తలచువాడగు టచేత ముఖ్యముగా నింతమూడినది. ఎవడో ఆతని మి త్రుడ నని చెప్పువాడే అంగులీయకమును కవచమున జార్చియుండును. లేకున్న అపరాధి యుంగరము చెం తనుంచుకొనునా? తమ చిత్తముపై రఘునాథుని యదృష్ట మాధారపడియున్నది.

(చందర్‌రావు ఏదో చెప్పబోవ శివాజి వారించి)

శివాజి

నాచిత్తమేమి ? న్యాయముకావలయును. పాతాళ ములోపడిన మహారాష్ట్రమును జీవితాశలు వదలి పైకె త్తునప్పటి రాజద్రోహిని నేనెన్నడును క్షమించను. ర ఘునాధా ! సూర్యాజి చెప్పినటుల చందర్‌రావు నీకు విరోధియా ? లేక విశ్వాసఘాతుకముగ ప్రవర్తించువా డనియైన ఎప్పుడేని నీబుద్ధికి యోచించుకొనగలిగితివా?

రఘునాథ్

లేదు.

శివాజి (మెల్లగా)

అట్లైనచో రఘునాథా! వినుము. నీవు విశ్వాసపా తుఁడవై బహుదుర్గనిర్మాణ వశీకరణములయందు సాయ పడితివని యభిమానముచే న్యాయదూరుడనై ప్రవర్తింప లేను. ఏదియెట్లున్నను నీచేవ్రాలుగల యీ లేఖాంశము లసత్యములని చెప్పజాలను

చంద్‌రావ్‌కార్యమున తెలిసినవాడనియు, నీపై నిట్లారోపించెననియు, చెప్పుటకైన సూర్యాజి హేతుబద్ధముగవచింపలేదు. నీకునుఆతనికిని ఎట్టివిరోధములేదని నీవుస్వయముగానొప్పుకొనుచున్నావు. కావునఆతడు నిర్దోషి. అదిగాక తురుష్కసర్దారుని అంగుళీయకమొకటినీవద్దనేదొరికినది. ఆత డీ రహస్యము వెలిబుచ్చడుగదాయని నీవుధైర్యముతో చెంతనే యుంచుకొంటివని నేననుమానించుచున్నాను. అందులకు నీవువిధివిధానమని నిరుత్తరుడవైతివి.(తనలో)కావున ఇట్టిద్రోహిని మరణశిక్ష విధింతునా? (ప్రకా) నీవు నీఖడ్గకవచ శిరస్త్రాణములను వదలి దేశ...భ్రష్టు...డవగుట కనుజ్ఞ యిచ్చుచున్నాను. సేవకా! ఈతనినిమనరాజ్యపు పొలిమేరలు......దాటిం (అని సవిచారముగ సభా మందిరమునుండి కంపించుచు పోవును. దిశలంధీ భూతములగును. రఘునాథుడు నిశ్చేష్టితుడైయుండెను.)

సూర్యాజి

హా! హతవిధీ! నీవెంతకైనజాలుదువు. నీవిధానమును మరల్ప నెట్టిమహామహులకును దుస్సాధ్యము. నీసామర్థ్య మద్వితీయము. ధర్మ మార్గానువర్తులకే కష్టపరంపరల సంధింతువు.

రఘునాథా! రఘునాథా!! నీకెట్టిదుర్గతి సంప్రాప్తమైనది. నీ వీ దుస్సహావమానము నెట్లుభరింపగలవు? నీవంటిపగమ వీరశిఖామణి, నీవంటి యపార సుగుణసంపన్నుడు, నీవంటి సన్మిత్రరత్నమును వేయి జన్మలకేని చూడ గలమా? లేము. లేము. అట్టి యదృష్టము మాకిక లేదు. మే మీ దుస్సహ వియోగమును భరింపలేము. నేను నీ వెనువెంటనే వచ్చెదను. నన్ననుగ్రహింపుము. మహారణ్యసీమలకేని, పర్వత గుహాంతరములకేని ఎట్టిదుర్గమ ప్రదేశములకేని రాగలను. (రఘునాథుని డాయం బోవును)

రఘునాథుడు

మిత్రమా! ఇదేమి వెఱ్ఱి? ఇది ధీరలక్షణముకాదు. నీవంటి శూరశేఖరుడిట్టి వంతకు లోనుకాగూడదు. నా బోటివానికి ధైర్య ముద్బోధించు స్థానమందున్నావు. ఏమానవునకేకాలమునకెయ్యది సంప్రాప్తముకాగల దో అదియంతయు పూర్వకర్మ పరిపాకానుసరణామై యుండును. సుఖదుఃఖములను సమానములని తలచి ఎవ్వడు స్వధర్మ నిర్వహణార్థము పెనగులాడునో వాని

కెన్నడును మృత్యు భయముండ జాలదు. మహారాజు దేశాంతరవాస శిక్ష విధించెనుగాని మరణశాసన మొన ర్చినను సంతోషపూర్వకముగ భరించెడివాడను.

నాపూర్వ కర్మంబు • నట్లు జేసి ప్రభువు దే
శమ్మును విడువ శా • సనము జేసె
శిక్షింప రక్షింప • శ్రీశుండెగాని క
ర్తృత్వమ్ము లోకరిపై • యెసగునయ్య
స్నేహబంధముచేత • చింతింతురే కాని
విధివిధానమ్ము త • ప్పింతురయ్య
దేశభాగ్యమునకై • దీక్షతోవర్తించి
తినిగాన వేరు చిం • తింపనయ్య
కానిమహారాష్ట్ర నాయకా • గ్రణియు ప్రభువు
శ్రీశివాజి దివ్యపదరా • జీవములకు
కడ నమస్కారమర్పించి • కదలిపోవు
భాగ్యమదిలేమి దుఃఖించు • వాడనయ్య.

(గడ్డము పుచ్చుకొని) మిత్రమా! నన్నుమన్నింపుము. నీవేల వెన్నంటెదవు? మన దేశము మహాక్షిమస్థితిలోను న్నది. మహారాజునకు సర్వవిధముల మీాతోడ్పాటు జూపి దేశమునుద్ధరింపుడు. నాకొక చింతమాత్రము బా ధించుచున్నది.

దేశమునుబాసి పోవచిం • తింపగాని
పావనంబగు మహారాష్ట్ర • వంశమునకు

తీరని కళంకమును గూర్చి • తిననిమాత్ర
మేనుకృశియింతు జీవాంత • మైనదాక.

తానాజి

సుహృద్రత్నమా! నీవీదుష్కార్యమొనర్పలేదని నాకు బాగుగ తెలియును. సూర్యాజీసోదరుడు వచించిన దెంతయు సమంజసము. నామనస్సాక్షి నీవు నిరపరాధివని వేయిమారులువచించుచున్నది. పాపమాతురుష్కునకీయింద్రజాలము తెలియదు. నీపై గలయసూయచే నెవడో దురాత్ముడీ పన్నాగమంతయు బన్నినాడు. నన్ను నీతో రానీయవా? ఎంతకఠినాత్ముడవు. ఓహో నీవు కఠినాత్ముడవా? కావు. కావు, నేనపచారముగావించితిని. (తనలో) నన్నెట్టులయిన ఈతడుగానీయడు. పరుల కష్టమునోర్వలేని స్వభావమితనిది. ఓసర్వజగదంతర్యామి! సర్వేశ్వరా!!

పరులకష్టముజూచి • భరియింప జాలక
సాయమ్ము నెరపెడి • న్యాయమూర్తి
నాలుక తెగిపడి • నన స్వప్న మందేని
అనృతమ్ము లేనిస • త్యవ్రతుండు
అనయమ్ము దేశసే • వార్థియై బహుదుర్గ
విజయముల్ గాంచిన • వీరవరుడు
స్వామిభక్తి ప్రద • ర్శనమున తనప్రాణ
ధనముల జూడని • త్యాగశీలు

ర ఘు నా ధ్

డకట! దుర్విధి బలవిధా • నానుసరణ
కలితదేశాంత వాసశి • క్షావిధంబు
శాసితంబైన మాతృదే • శమ్మువీడి
పోవుచున్నాడు నీవెట్లు • కావ గలవో?.

రఘునాథా! నీవెప్పుడును మహారాష్ట్రజాతికి కళంక ప్రాయుడవని తలపబోకుము. నిజముగా నీవు శిరోభూష ణమగుట అతిశయోక్తి కాదు. నీపైనీదురభియోగమును బన్నిన కలుషాత్ముని కనుగొని చిత్రవధగావింతుము. జాబిల్లిపైని మేఘపంక్తులవలె సజ్జనసంకటములు సత్వరమపరిసిపోవును.

సేవకుడు ప్రవేశము.

అయ్యా, ఆలస్యమగుచున్నది. ప్రభునియాజ్ఞ మీరరాదు.

(రఘునాథుడు ఖడ్గము కవచము శిరస్త్రాణము తొలగించును) సోదరవీరులారా! నాకు శలవొసంగుడు.

సోదరునిరీతి నిన్నాళు • లాదరించి
నారు ఏలోపమేని యొ • నర్చియున్న
నక్ క్షమింపుడు, చూతుమే • నాటికైన
నాదు నిరపరాధమ్ముగ • న్పడిన యెడల.

(నిమీలితలోచనుడై)

కాలము చాలిపారక అ• కారణమానభియోగమొండునా
పాలబడెక్ మరేమెఱుగ• పాపము, నీచరణమ్ములాన ఏ

లీలను జేసినాడనొ చ • లింపక నీదగుసేవ, అంతియే
చాలెను నేటితోశలవ • సంగుము పంపుముమాతృదేశమా!.

అన్నలారా! నెబోయినచ్చెక. జనార్ధనజీ! నీవేలపలు
కాడలేక నిర్ఘాంతుడవైచూచెదవు. ప్రబలకారణములతో
నాపైనీయభియోగము తేబడినను ప్రేమబంధముల త్రెం
పకుండుట ధీరలక్షణము గాదు.

చందర్ రావు (తనలో)

దైవమా! నాప్రయత్నమున సఫలుండ నైతిని. మ
హారాజునకు నాయందనుగ్రహము కలిగినది. ఏరెంత
నాయెడల నసూయగానున్నను, ఒకనాడందరకును తల
మానికమనై శోభింపగలను. (నిష్క్రమించును.)

సూర్యాజి

నన్నిటనేవదలి పోయెదవా? రఘునాధా......

(రఘునాథుడు తోడివీరులదీనత్వమునకు జాలిపడియు
ధీరలక్షణములతో నిష్క్రమించును.)

—— ——

తృతీయాంకము - తృతీయరంగము

(ఉద్యానవనములో సాయంకాలమైనది. పడమటికి జారిపోయే సూర్యునికాంతి రమణీయమగు తనప్రకాశముతో వనమున కంతయు నొకక్రొత్త మెరుగుపెట్టినది. ఒండొంటి నొరసుకొనుచూ నూతన వికాసముతో పరుగెత్తిపోయే పలుచని మేఘశకలములు, జరీపనిచేసినట్లున్న తమసౌందర్యమును అచ్చటనున్న కొలనిలో ఒక్కసారి తొంగిచూచి నై. ఆదక్షిణపుగాలికి పూవులు రాలిపోవుచున్నను సువాసనల నెట్లుపంచిపెట్టుచున్నవో ఆరహస్యమును తద్వనచరురాలయ్యు నామెవాటి యాదర్శకజీవితము నర్థము చేసుకొనుస్థితిలో లేదు. ఆమెసరళ, ఒకమాలతీ మంటపముదరివియోగభారాలస యట్లునిశ్వాసములు విడచుచు తలపోయుచున్నది)

దైవమా ! నీహృదయము కర్కశశిలాకల్పితము. నీసృష్టి దయారహితము. సజ్జనసంకటములగల్పించుటలో నీనైపుణ్య మద్వితీయము. ఓహో! పొరపడి యనవసరముగ నాసర్వేశ్వరుని దూరనేల? ఎవ్వరికర్మఫలము వారనుభవింపక తీరదుగదా! రఘునాథా!......రఘునాథా! నీకుదేశాంతవాసశిక్షయే. నీవేమియపరాధము గావించితివోయి, శివాజీరాజేంద్రుడు దురాలోచన లేనివాడా? నీవాతని కమితవిశ్వాస పాత్రుడవే, ఏమియైన నేమిలాభము. విధివిధానముదాటరానిది హా! రఘునాథా!

శారదచంద్రికాయుతని • శాసమయమ్మున అల్లనాడు వి
స్ఫారితలోచనాంతముల • జాలొకనుపిన్న నినవ్వుతోడ, నీ

హారమిదే మరాళగమనా! గ్రహియింపుము వీడివచ్చితి
వాగమణీయ పుష్పవనమం" దనిమౌక్తికమాలనీయవో!

ఆహా! ఆతని వచోరచనాచణత్వ మెంత రసోద్దీపక
ముగనున్నది. ఆతని సత్శీలదయావిలాసములు స్మర
ణీయములు. "నీహారము పుష్పవనమున మరచివచ్చితి
మరాళగమనా!" యనిసంబోధించి యొసంగెను. ఎంత
దయార్ద్రహృదయము. కొంచెముగనైన నా చనువుచే
నాతడు గంభీరత వహింపక తన సహృదయభావమును
ప్రకటించినాడు. (నిస్పృహతో) ఇకేటియాస. విధి
నాయెడ కేవల ప్రతికూలుడు. అట్టి త్రిజగత్సమ్మోహన
మోహనాకారము, అట్టి సకల వీరదుర్నివారదోస్సార
పరికల్పిత వీరరసైకమూర్తి, నీకరతలామలకమగునని
యువ్విళ్ళూరుచుంటివా ?

కలుగునే రఘునాథ • గాఢసమాశ్లేష
ణమ్ములీలనవు కే • నాటికైన
అమరునే ప్రాణేశు • నలఘుపాదాంబుజ
తత్పరసేవహ • స్తముల కెలమి
కాంచునే రమణీయ • కమనీయమోహనా
కారమ్ము నా కండ్లు • కరవుదీర
ఆలకించునె మధు • రామృత నిష్యంద
భాషణమ్ములశ్రవః • పాళిసెలగి
యక్షగంధర్వసిద్ధ సా • ధ్యామరేంద్ర
వినుత కాంతాజనాసాధ్య • విమలగాత్రు

డేడ ? ఆతని వరియించు • టేడ ? అకట !
కష్టసాధ్యమ్ము సిద్ధ సం • కల్పనాట.

ఆహా ! నా పెన్నిధానమును గోలుపోయితిని. నా కేది తెరవు? ఏమి యా దివ్యసుందర విగ్రహుని లావణ్యము..... ఆమోహనాకారమిప్పటికిని నామానసిక దర్పణమున ప్రతిబింబించుచునే యున్నది.

ఏ సూరశేఖరుఁడు మన్మనోకాసార విహారరాజహంసయో, ఏ సౌందర్యరాశి నా యౌవన పుష్పవాటికా వసంతమూర్తియో, దైవమా! ఆతనినే నానుండి వేరొనర్చితివి. నాపై నీకింత పగయేల ? నీ రూక్షేక్షణ ప్రసారములకీ దీనకాంత, ఈ స్థిరసంకల్ప. ఈపతిప్రాణయే గురియయ్యెనా ? (మల్లికామంటపమున మేను వాల్చును)

కమల (ప్రవేశము.)

నాప్రాణసఖి సరళ రఘునాథుని దేశభ్రష్టుని గావించిరను శిక్ష నాలించుటయే మొదలు నానాటికిని కృశించుచున్నది. ఆతడు దేశభ్రష్టుడై నాలుగు మాసములు దాటినవి. ఎచటికిబోయినదియు తెలియరాదు. ఈ యమప్రేమ రఘునాథునియందు నిగూఢమై, నిరుపమానమై దనరుచున్నది. అంతటి ప్రేమసంకల్పము నాశనము జేయుట పాపకరము. పాప మీ యుపవనమునకు జేరుకొని యుండును. (వెతుకుకొనుచు మల్లికామంటపాంతర మూర్ఛితయగు సరళనుచూచి) అయ్యో !

ఎంతో మనోవ్యాకులమున నీమె కుమిలిపోవుచున్నది. ఈ తీవ్ర నిశ్వాసములచే చిరుచెమ్మటలు పోసినవి గావలయు.

(సపర్యచేయుచు చెంతకూర్చొనును)

(రఘునాథుడు కషాయవల్కలముతో, నిర్వేదముతో, వనాంతరములోనికి చేరుకున్నాడు.)

అకటా! కర్మఫల ప్రభావము విపర్యాసమ్ముగా దోచు తావక సేవాపరజీవితమ్ము గడుపఁ భాగ్యంబు లేదయ్యె, నేనిక సేయందగు కార్యమీయవనిపై నేముండు, దుష్కీర్తివ్యాపకమయ్యెఁ మహారాష్ట్రదేశజననీ! భారమ్ము నీ జీవముల్.

ఓమాతృదేశమా! నిన్నుగొల్చు భాగ్యరేఖలు మాసిపోయినవి. భవత్సేవాపరాయత్తజీవితము నాజన్మాంతరమున నేని కలుగనేరదు. నాపై మోపబడిన యీదురభియోగము పూర్వపక్షముసేయ ప్రయత్నించియు విఫలుడనే యైనాను. నాప్రభువు ... నాశివాజీరాజేశ్వరుని మన్ననలనందదగు నదృష్టము భగ్నమైనది.

ఓ మహారాష్ట్ర కులపావనచరిత్రా! దోర్విక్రమాటోప వినిర్జిత గాంగేయా! నావిశ్వాసము, నాప్రభుభక్తి నాదేశానురాగము నెరిగినవాడవయ్యు నిట్టి చెట్టబట్టింతువా? ప్రభూ! నన్ను క్షమింపుము. నేరస్థాపనకు ప్రబల కారణములు నిరూపింపబడుటచే నీవిట్లు శిక్షించితివి. ఎంతకాల మీ సన్యాసివేసమున మసలవలయును? తన దేశమునకును తన ప్రభువునకునుగాని శరీరము లీయవనీతలమున సజీవములై యుండుటకన్న మహోజ్జ్వలా

నల కీలాహుతమై శాశ్వత శాంతి వహించుట కరము శ్రేయస్కరము.

హృదయమా! ఏలయా వేదనము? కష్టసమయముల యందే నీ ధీరత్వమును గన్పరచుట కవకాశము. నిజ వేషము మారి నాలుగు మాసములైనవి. ఆ మధురా వనాంతరావాస మానందదాయకమయ్యె, నాహృదయము మాతృదేశమువైపునకును, హృదయేశ్వరి వైపునకును ఆకర్షింప బడుచున్నది. నా కింకేమి మిగిలియున్నది. అంధకార గర్భమున హోరుగాలిలో సంక్షుభితమగుచున్న మహోదధి తరంగములమధ్య నావబగిలి పోయిన ప్రయాణీకున కెవ్వరుగతి...?

ఇది తుదిసారిగా ఈమె సమావేశము నపేక్షించితిని. ఆవిలాసిని యభీష్టముగూడ నా దురదృష్ట ఫలితాంశముగనే పరిణమించినచో ఈతనువు లరణ్యముననే జీర్ణించి పోవును. సాయంసమయ విహారముకొఱకు నాదేవి యిటకు వచ్చును, నాభాగ్యముపండును. నావలపు తెలియుట కీవేషమెంతయు నుపకరించునుగాక! చమురొడిసి పోయినదీపిక గాలిలోపెట్టబడినది. ఆరునో మండునో... సంశయింపను కూడదు.

నను దవ్వులనుజూచి • నాతి సంశయ భావ
మంకురింపగ బోవ • లట్టె నిలిపె
నన్నెల్లరును 'రఘునాధు' • డందురటన్న
తళుకు వాల్జూపుల • తరుణిచూచె

తన్వి 'యుండు'డటన్న • దయకుపాత్రుడనౌదు .
నంటి సిగ్గొందెడ వా • ల్గంటియపుడు
వదలిపోలేనట్లు • ప్రణయరసోదీర్ణ
వదనమ్ముతో నన్ను • బాసిపోయె
ఆశుభాంగి మృణాళ బా • హాంతరాళ
డోలికాశయనమ్ము, న • న్నేలకున్న
తద్వియోగ మహానలో • ద్యచ్ఛిఖాళి
కాహుతిగ తనువౌసగుటో • యగునుపిదప.

విచ్ఛిన్నమనస్కుడనై ధీరత్వముచెడి యనేక విధముల చింతించెదను. నా దక్షిణనేత్రి మదరుచున్నది. ఇది శుభసూచకమె. నాదేవి యట కాన్పించును. నన్ననుగ్రహించును. ఈ ప్రశాంత సమావేశము మజ్జీవిత ఫలాఫల సమస్యల పరిష్కరింపనున్నది. నా ప్రియాన్వేషణమున కీప్రకృతివలన నిరోధము కలుగకుండ నుపాసించెదను.

తరుపత్రిమర్మర • ధ్వనిగాగ కదలింతు
మానుమా, చెవిపీడ • మందపవన !
అనటితోటలల్రేకెవ • లంటి ఘోషించుచు
ప్రవహింపకుమ, నిర్ఝ • రంబ ! నీవు
కలకలారావ సం • కులమొనర్పకుడు కొం
త తడవించుక శకుం • తమ్ములార !
తరుణా రుణచ్ఛటా • దర్పితమ్మగు సాంధ్య
రాగంబ! తీక్ష్ణవై • రమ్ముమాను

ర ఘు నా థ్

ప్రాణసతిజాడ లెరుగ నా • యత్తమైతి
అంతరాయమ్ముగల్పింప • కమలమతిని
సాయమొనరింప దగు కటా • క్షమువహించి
సర్వభర్త్రిష్టుండితండు ని • స్సంశయంబు.

(అటునిటు తిరిగిచూచి)

ఎందును గాన్పింపదే. ఈ దినము వనమునకే రాక యుండును. ఇంత ప్రయాసపడి వచ్చినను వృథయైపోయె నది. ఈ ప్రయాణము నా దేశమునకును, ప్రియురాలికిని, తుదిదర్శనముగనే మార్చినది. నాయాశలు నిరాశలైన వి. పూర్వమార్గానుసరణమే కర్తవ్యము.

వెతకి వేసారి దౌర్భాగ్య • విధిదలంచి
చివర చూపైనకలుగని • చింతచేత
వదలిపోయె ప్రియుండని • సుదతితోడ
దయనుదెల్పుడు వనదైవ • తమ్ములార!.

(తిరిగిపోవుచు మల్లికామంట పాంతరమున సఖీసపర్య తోనున్న ఒక యువతిని జూచును)

(ఆశ్చర్యముతో)

ఎవరచ్చట? ఒక కాంతామణి ఆ మంటపమున దీనాననయై,కృశాంగియై యొరగిలబరుండి దీర్ఘముగ నిశ్వసించుచున్నది. ఈమె సంతాపభారాలసనిస్పృహయై, కుంచుకొనిపోవుచున్నది. ఒక యౌవని దుఃఖాశ్రువుల తో సపర్యసేయుచున్నది. మచ్చిత్తహారిణి సరళాదేవి కాదుగదా...?

సరళ (నిదురలో)

రఘునాధా! పోకుము. పోకుము. నాకీ చిరబ్రహ్మ చర్యమునే విధించితివా?

కమల

ఏమిది? ఈయమ పలువరించుచున్నది. (సరళ వీపు తట్టును) సరళా! సరళా! ఏమిది! లెమ్ము. ఎంతవెఱ్ఱిబాగు లదానవమ్మా.

రఘునాధుడు (చెట్టుమరుగునకు చేరును)

వీరలేదో మాటాడుకొనుచున్నారు. ఆమె విచార మునకు కారణము తెలియునుగాక. నేనిచ్చటనేయుండి సాంగముగ నాలించెదను.

సరళ (తుల్లిపడి)

అయ్యో! రఘునాధా! నీకెంతటి యాపత్తు సంఘటించి నది?

కమల (తనలో)

నన్నీమె రఘునాధుడని భ్రమించుచుండెనా యేమి? (ప్రకా) అమ్మా! నేను కమలను. విచారపడిన ప్రయోజనములేదు. ఆత డిదివరకెన్నియో యామడల దూరమున, ఏ మహీధరగుహాంతరాళముల నీయవమానము భరింపలేక జీవితమును గడుపుచున్నాడో.

రఘునాధుడు (వినుట నభినయించి)

ఆమె సరళ, పలువరించుచున్నది. రఘునాధా! ఎంతటివిపత్తు నీకు సంఘటించినది! యని తుల్లిపడిలేచినది.

ర ఘు నా ధ్

అదిగో కమల యోదార్చు చున్నది. ఆ రఘునాథు డెవరు? ఆతనినిగూర్చి యీామె కింతవిచార మెందులకు? ఇది సందేహాస్పదము.

సరళ

గుహాంతర సీమల వసించుటయే; (మతిలేక) ఎవరు? నీవబద్ధ మాడుచున్నావు. ఆతడిచ్చటనే యున్నాడు. అడుగో!

రఘునాథ్

నన్నీమె పోల్చినదా యేమి? ఆరఘునాథు డీయభాగ్యుడుకాడుగదా? నాకీమెస్థితి వింతగా దోచుచున్నది.

కమల

సరళా! నీ నిదుర మైకముపోయి స్పృహరాలేదా? ప్రొద్దైన క్రుంకలేదు. సాయంసమయమున నిదురయేమి? నీ కొకటే ధ్యానము. అటు చూడుము. తెలిమొగిలు మొత్తమ్ముల బంగరుజరీపని చేసినటు లొప్పు సాంధ్య సంపద.

సరళ (నిస్పృహతో)

నాకేమియు రుచింపవు పొమ్ము....

కమల

ఈమె నెట్లోదార్తును?

సరళ (స్పృహతో)

కమలా! ఎప్పుడు వచ్చితివె. వాని జాడ యేమేని

తెలిసినదా? ఒక్కమారు నా కన్నుల పండువుగ చూపింపవుగా?.

క మ ల

ఇంకెక్కడ నున్నాడు. ఏమార్గమున బోయెనని వెతుకగలము. నీది పవిత్ర ప్రేమయయ్యేనేని, అది భగవత్ప్రీతికరమేని తప్పక ఆతని నిరపరాధిత్వము బయల్పడి మహారాజుచేతనే రావింపబడును.

సరళ (ఆతురతతో)

నిజమంతియేనా? అట్లైన నా ప్రేమ పరమపవిత్రము కావున భగవత్ప్రీతికరము.

రఘునాథ్

ఓహో! నిరపరాధిత్వము బయల్పడుట, తిరిగి మహారాజుచేతనే రావింపబడుటయా—ధన్యుడను, ధన్యుడను. ఈప్రశంసయంతయు నీ యభాగ్యుని గూర్చియే. నిక్కముగ నన్నీమె వలచినది. నావియోగమీమెకింత విషమావస్థను ప్రాపింపజేసినదా? ఛీ! రఘునాథా! నీవెంతక్రూరుడవు. నీవలన ఎందరెందరాప్తులు తీరరాని వ్యథలకు గురియైరి.

వెతలఁగముంచితి తోటి వీరవరులఁ • విశ్వాసహీనుండటం చతిగాక్షోభిలెరాజు,దుర్యశమిలఁ వ్యాపించె,ప్రేమించిసంతత సౌఖ్యాగమనమ్ముగోరు సతి న • న్యాయమ్ముగా [నాదరించితివో జీవితమా! కఠోరమతివై • ఛీ! ఎంతపాపిష్టివే.

రఘునాథ్

ఇంతగ పలవించు నాప్రేమ సూత్రానుబంధము నెఱుంగ బయల్పడెదను. [వారిని చేరబోవును]

సరళ

కమలా! అటుచూడుము. ఎవ్వరా యోగిసత్తముడు? ఇటేవచ్చుచున్నాడు. వ్యథా ఖిన్నమై మూర్తీభవించిన శృంగార దేవతవలె నున్నాడు.

కలువపూరేకుఁగ్రాల • దోలుకు కర్ణాంతిక
వ్యాపిత నేత్రద్వ • యమ్ము దనర
జడలుగట్టిన కురుల్ • మెడమీఁద వ్రేలుచు
ఒకవింత సౌందర్య • మొలుకుచుండ
ఆపాదలంబిత • మైన కాషాయాంబ
రమెవిలువయగు వ • స్త్రముగ మెఱయ
స్వర్ణకాంతులు, పరి • శ్రమచేతగాబోలు
నవనవస్నిగ్ధ బా • హువులతోడ
తపసి వేసము దాల్చిన • తరుణ యౌవ
నప్రభాసీతమన్మథా • నవ్య దివ్య
మూర్తియోయన బొల్చునీ • పుణ్యుడెవరొ?
చూడుమా! వచ్చుచుండె ఈ • జాడలందు.

ఏమికారణమోగాని, ఆమునివరుని జూచుటతోడనే నాకపూర్వమగు భక్తిప్రపత్తులుదయించు చున్నవి. ఆ తేజశ్శాలి నామనోహరునిగూర్చి ఏమేనిజోస్యము వచించు నేమో. రానిమ్ము. నీవే కొంచెమడిగిచూడవే.

కమల (స్వగతము)

ఈమె పే్రమయెంత నిర్మలమైనది. రఘునాథుని సంద ర్శనమెట్లును లభింపదు. ఈయమ హృదయమును మర ల్చుటయు దుస్సాధ్యము. తుదకేమి కానున్నదో.

గోస్వామి (సమీపించుచు)

రఘునాథా!

పొరపడినోరుజారకుము• మోహవశమ్మునసీయుడంతమా
తరుణిభవద్వియోగమునె•దక్షదలపోసికృశించునేమొకో,
శరభమదేభ సింహముఖ•సంకులక్రూరమృగాటవీస్థలుల్
భరమనకేగమించునొకో•వారకనీవెనువెంటనయ్యెయో!!

అకారణముగ నీ ఘోర పాపమునకు గూడ దలపడకుము. నీపాపపరిపాక ఫలమే నిన్నింత యధోగ తుని గావించినది. నీవులేకున్న జీవములేని పరిత్యజించు నంతవియోగా వస్థయందున్న కుసుమకోమలినేల యడ పులపాలు గావించెదవు.

సరళ, కమలయు.

మహానుభావా! నమస్కారములు. తామిందు దయ చేయుడు.

(గోస్వామి మంటపముపై ఆసీనుడగును.)

గోస్వామి

అభీష్టా వా ప్తిరస్తు.

కమల (సరళ వైపు తిరిగి)

తథాస్తు చెలీ! ఈయోగీశ్వరుని యాశీర్వాదము భావి ఫలారంభ సూచకము.

సరళ

స్వామీ! అవ్యాజముగ గలిగిన మీపవిత్ర సందర్శనమున మేముధన్యులమైతిమి. ప్రభావసంపన్నమగు దేవరనామధేయ మెరుంగ వచ్చునా?

గోస్వామి (స్వగతము)

సతీ! నానామధేయము నీకుచిరపరిచిత మైనదియు, ప్రస్తుతనీవిషమావస్థకు కారణభూతమైనదియునై యున్నను, ఈమోసగాని కృత్రిమవేసమును జూచి నిరూపింప లేకున్నావు. (ప్రకా) నాపేరుగోస్వామి యనెదరు. నీవింతటి విచారభారమున మునిగియుండ గతమేమి? ఎవ్వరితనయవు?

(సరళ కన్నీరొత్తుకొనుచు)

ఈనిర్భాగ్యురాలియుదంతము వినతగనిది. ఎవరితనయనైననేమి ప్రయోజనము. (నిశ్వాసము) నాకేదేని తారకమంత్ర ముపదేశింపుడు.

గోస్వామి

చెప్పుముఅంతటియధైర్యమేల? భగవదిచ్ఛ యుండునేని యేప్రయత్నములు మానవాసాధ్యములు. విచారమందినఫలమేమి? నీకోమల శరీరమునేల యకారణముగ దుఃఖభాజనన మొనర్చి అలయించెదవు?

కమల

స్వామీ! తాముసర్వజ్ఞులు. మానెచ్చెలిహృదయతా పనివారణ మగున ట్లనుగ్రహింపుడు.

స ర ళ

స్వామీ! ఈజీవితమె భారమగుచున్నది.

గోస్వామి (యోచించి)

అబలా! నీవు త్త అమాయకురాలవు. నీవిచారకార ణము తెలిసినది. ప్రియుని వియోగమునకై యిట్లుకృశిం చుచున్నావు.

కమల

చూచితివే. నీమనోభావము వారికెంతసుగ్రాహ్యము గనున్నదో, దివ్య దృష్టికి గోచరించున దంతయు చెప్ప నిమ్ము.

సరళ

స్వామీ! నాప్రియుడు నన్నేలుకొనునా? ఆతడెచ్చట నున్నను సరియె, నన్ను తనహృదయేశ్వరినిగా ననుగ్ర హించిన నాజన్మము తరించును.

గోస్వామి

అతడు అత్యంత శూరుడు. దేశభక్తిపరాయణుడు.

సరళ

ఔను. ఏమిప్రయోజనము. సర్వము విధిప్రాబల్యము.

కమల

చెలీ! ఇంకొకటి యడుగవలయును. ఇది యంతయు

రఘునాథ్

నీముఖ భావమునుబట్టి తెలిసికొనెనందుము. ఆతనిపేరు, ఎన్నడేనిముందు నిన్నుచేపట్టు నదృష్టముకలదోలేదో తెలిసికొనవలయును.

మునివరా! పరీక్షయని తలపకుడు. మన్నింపుడు. నాప్రాణసఖి ధైర్యమునకై ప్రశ్నించెదను. అతనినామ ధేయమేమి? అతడెన్నడేని ఈయమ దురవస్థను బాపిమ న్నింపగలడా? శ్రమగల్పించి నందులకు క్షమింప వేడె దను.

గోస్వామి

కన్యారత్నములారా! మీదీనావస్థ నాకు కడుజాలి కరముగానున్నది. అతని నామధేయమా? (ఆలోచించి) అదితెల్పిననామె కింకను మనోవ్యధ గలిగించిన పాపము నందువాడ నగుదునేమో?

సరళ

లేదుస్వామీ! లేదు కర్ణపేయముగవిని ఆతనిలో నైక్య మయ్యెదను.

గోస్వామి

ఏమిలాభము. బాలా! ఆతనిని రఘునాధుడని పిలి చెదరు.

సరళ

హా! రఘునాధా! రఘునాధా! నీవుదక్క నాకీప్రపంచ మున నింకేమి మిగిలి యున్నది. అట్టి నిన్ను మనసార

పల్కరించియేని, కన్నార తిలకించియేని, ఎఱుగనే. ఎంత యభాగ్యురాలను. (మూర్ఛితయగును)

గోస్వామి

ఇది భరింపరానిది- భరింపరానిది- నాకున్నవిచార మున స్మృగ్గిపోక చేనిపోనివ్యథ కలిగించితిని. కలిగించు కొంటిని.

(సరళ లేచును)

నీప్రియుడు నీకు సందర్శన మొసగగలడు. హృదయ పూర్వకముగ ప్రేమించిన వారిప్రేమ నాశనము జెందదు. కార్యసిద్ధి కాకపోదు.

సరళ

ఆతనిపై మోపబడిన నేరమున కాతడెంతవరకు సం బంధించి యున్నాడు? (తనలో) యోగియేమనునో?

గోస్వామి

ఆనేరమునకును,ఆతనికిని ఏమాత్రముసంబంధములేదు.!

సరళ

మరెవరు గల్పించిరి. కారణమేమి?

గోస్వామి

చందర్ రావనుమహారాష్ట్రసేనాని మహమ్మదీయసర్దా రునినుండి లంచముదిని కృత్రిమస్నేహమున ఆతనిపై శివాజీరాజేశ్వరునికిగల యభిమానగౌరవముల కసూయా పరుడై ఈ తాంత్రికమును బన్నినట్లు తోచుచున్నది.

రఘునాథ్

కమల

నేను కొంచెము చూచాయగా విన్లైవినియున్నాను. శివాజీరాజు, తానాజి సూర్యాజీలనుపరిశోధనకునియమిం చినారు. వారీచందర్ రావే కారకుడని నిరూపించినారట,

సరళ

కమలా! నాతో ఈ విషయమేల చెప్పవైతి వే.

కమల

ఆవిషయముపూర్ణముగ నిరూపించలేదు. అందులకే నీకుచెప్పలేదు.

సరళ

స్వామి! ఆతడు తననిరపరాధిత్వము నిరూపించుకొ నుటకైనప్రయత్నింపడా? అకారణముగ శిక్షననుభవించు నా? కష్టమెట్లున్నను అపయశమును రూపుమాపుట కేని యత్నింపవలసిన దే?

గోస్వామి

ఔను, మొన్నరఘునాధుడను పేరుగల వీరుడొకడు నాకడకువచ్చెను. వికాసవంతమైన ఆయన నేత్రములలోని కాంతి స్తంభించియున్నది. పదభ్రష్టుడగు మహారాజువలె నాతడుకనుపించినాడు. ప్రసంగమధ్యమున, తనహృద యము నెవతయో అప్సరఃకన్యహరించినదనియు, దేశ భ్రష్టుడగు తన ఆయాసమాయావని బాహువల్లరీ శయనమున నెప్పుడుశమించుననియు; దీనముగా నన్నుప్ర శ్నించినాడు. నీ ప్రియురాలు చేకూరును వగవకుమని

యూరడించితిని. ఆరఘునాథునిచరిత్రమునకు నీయవస్థసరి పోవుచున్నదే!

సరళ

చిత్తము. అందుల కాతడేసునెను. ఆతనిముఖచిహ్నా ములెట్లు పరివర్తనమయ్యెను?

గోస్వామి

చిరునగవు పెదవులపైకివచ్చి విచారముతో నాకిపో యెను. పాప మీదుర్యశము భరింపలేక యిట్లన్నాడు. "నాయభియోగమునందలి సత్యమును నిరూపింపయత్నిం చెదను. అందు విఫలుడనయ్యెదనేని నాదేశమునకును, నాప్రభువునకును, నాప్రియురాలికిని దూరస్థుడనై య గుదును".

సరళ

నాథా! రఘునాథా నీసంకల్పము ధర్మబద్ధము. నీదే శానురాగము, ప్రభుభక్తియు గణనీయములు. ఇట్టి మహోదార స్వభావుడు నాప్రాణభర్తయైనందులకెంత యుధన్యను. మేలువీరపుంగవా! మేలు. నీకుసతీప్రణయ ము, దేశభక్తి, ప్రభుసేవ, యను నీ మూడును సమాన ధర్మములు. నీహృదయపూర్వకమగు ననురాగమంతయు నీ మాటయందును లగ్నమై యున్నది.

ఈ సమస్యలను ధర్మబద్ధముగ పరిష్కరింపవలసి వచ్చినప్పుడు ప్రభువునెడ, దేశమునెడగల భక్తిని మలినీ భూతము గావించిన అపయశమును రూపుమాపక,

కేవలము నీ ప్రియురాలికై కష్టరితి పడవు. అట్టి నిగ్ర
హశక్తి నీయందు వెలుగుచున్నది. నాకునదియ సమ్మ
తము. స్వామీ! ఇంకేమేని వచించెనా? తన యభియో
గమును పూర్వపక్షము సేయ సమర్థుడగునా?

గోస్వామి (స్వగ)

ఈమె నెంతయో కాలము వ్యథాభారమున క్రుంగ
జేయును. (ప్రకా) అతడు తనప్రయత్నమున సఫలుండ
గునని తోచదు.

సరళ

ఎప్పుడైన మాదర్శనమునకేని రాగలనని చెప్పెనా?

గోస్వామి

చెప్పియేవెళ్ళెను. మరల నే నా ప్రాంతములకు వెళ్లు
నప్పటికి రాగలడు. ఒకవేళ నాతడు కలియుచో నీసందే
శమేమిగా వచింపుమనెదవు?

సరళ (స్వగ)

హృదయమా! ధీరత్వముతో, పతిప్రాణవగు నీవు
నీహృదయవల్లభునకు యోగ్యమును, అమూల్యమును
నగు సందేశము నంపుము. అరణ్యవాసియై కృశించి
పోవు ఆయన దుఃఖము ద్విగుణీకరింపకుము. (ప్రకా)
స్వామీ ! నేడు మీకు చాల శ్రమగల్పించితిని. నా
పూర్వకముగ ఆమోహనునకిట్లు వచింపుడు.

వనసీమ నలనాడు • గనిమోహవశత వి
యోగసంతప్తయా • చుండెననుడు

కఠినశిక్షాప్రాప్తి • కలిగెనంచునువిని
నిలువు నిరైపోయె • పొలతియనుడు
తనువులు వేరైన • తగప్రాణ మొక్కటే
యని స్థిరసంకల్ప • యయ్యెననుడు
ఆత్మ గౌరవదృష్టి • యవసరంబేకాని
మోహ మొక్కటె చూడ • బోలదనుడు
చివికి జీర్ణించి తుదకుని • శ్చింతతోడ
ప్రియునకై నాదు దేహము • ర్పింతుననుడు
నిరపరాధిత్వముఁ దెల్ప • నేరడేని
ప్రథిత నిజఖడ్గమదియె శ • రణ్యమనుడు.

గోస్వామి (గగుర్పాటుతో తనలో)

సెహబాస్ ! సతీ! సెహబాస్! నీవంటి ధన్యచరిత్ర నా యర్ధాంగియగుట కే నెంత పున్నెమొనర్చియుంటినో అట్టి నీతో ... ... నీతో సుఖించు భాగ్యము లేదు గదా! (తలవంచుకొని యుండును.)

సరళ (గద్గదముతో)

స్వామీ! మరచిపోక, జ్ఞప్తియందుంచుకొని, ప్రశమయనక మన్నించి ఈసందేశ మందింపుడు.

గోస్వామి (తనలో)

నాదుఃఖము, నానిస్పృహ, నాప్రణయము, కంఠదఘ్నమైనవి. నేనేమియు బలుకజాలను. నేనిట నుండజాలను. (ప్రకా) అట్లే చెప్పెదను. నేబోయివత్తును. (నడచుచున్నాడు).

సరళ

స్వామీ! ఈ దాసురాలు మరల మరల ప్రార్థించు చున్నది. తప్పక ఈసందేశము నందింపుడు.

కమల

దేవా! మాకు శలవాసంగుడు. (గోస్వామి అదృశ్యుడగును.)

సరళ

సఖి! ఆమహానుభావు డదృశ్యుడయ్యెనే. ప్రియుడీ సందేశము నాలించి కఠినశహృదయనుగ దలంపడు గదా. శ్రమయనక నేనే ఆయన వెనువెంట బోయి నాథుని దర్శింతునా? ఆతడెంత దూరముబోయెనో? కమలా! రమ్ము పోవుదము.

కమల—(తనలో)

అయ్యో! ఇది యేమిసాహసము. వియోగార్తయై కృశించిన యంగవల్లికతో, కాలినడకతో ఈమె యెన్ని యామడలు నడువగలదు. వలదని వారించెదను (ప్రకా) నెచ్చెలీ! సరళా! పోకుము—పోకుము, సాహసింపకుము. నీవు నడువజాలవు. అపుడే కాళ్ళు తడబడుచున్నవి. నీకు శుభమే యగును. ఏటి యధైర్యము. భోజనమేని యొనర్పక నీ యకాల ప్రయాణమేమి?

సరళ

వలదు. జనకుడు వారించును. నామాట వినుము. నాకు భోజనము వలదు. ప్రపంచము వలదు. సర్వరక్షకుడా జగన్నాధుడు కలడు—నాధుడు కలడు— (సరళ పోవుచుండును కమల వెన్నంటును.)

ర ఘు నా ధ్ .

చ తు ర్థా ం క ము.

ప్రథమ రంగము.

(ప్రతాపగడ సింహద్వారమువద్ద శుక్లపక్ష పంచమినాడు లేత వెన్నెల కాయుచున్నది. చుట్టు చెట్లు, ఆకులతో కప్పబడిన సామాన్యమైన గృహములు అస్పష్టముగ కనుపించుచున్నవి. సమీపమునందలి యడవులలోని క్రూర మృగముల సందడి వినవచ్చుచున్నది. ఆదృశ్యము నాటి అడవిపల్లెల భయంకరనివాసమును, అమాయిక జీవనమును, వెల్లడించుచుండెను. సింహద్వారము ముందు శివాజీ సవిచారముగా పచారు సేయుచున్నాడు.)

నే నెంత కఠినాత్ముడను! ఎంత విశ్వాసఘాతకుడను, నాయీ అపఖ్యాతి జగతీవలయమెల్ల నలముకొనియెను, రఘునాధునిబోలు రాజభక్తి పరాయణుని, దేశభ్రష్ట శిక్షావిధానమునకు గురియొనర్చిన నా కపయశముగాక మరేమి ప్రాప్తించగలదు. లేదు. ఆతనియెడల దోషము లేదని యెట్లు తలపనగును? ఆతని చేవ్రాలుగల లేఖ యగుపడునంతవరకును ద్రోహియే యగుట నిస్సంశయము. అతని కెవ్వరునువిరోధులును లేరుగదా. ఎవరు కల్పించి యుందురు ? సూర్యాజి తానాజీల నీ విషయ పరిశోధనమునకు నియోగించితిని. చందర్ రావున కిందు సంబంధ మున్నదనియే నిశ్చయించినారట. త్వర

పడి వారట్లు నిశ్చయింపరు. నా మనస్తాపము హెచ్చు
గుచున్నది—. విచారించెదను. ఎవరక్కడ? సేవకా !
మన సేనాధిపతి సూర్యాజీని నా యాజ్ఞగా వచించి
యిటకు దోడ్కొని రమ్ము. పొమ్ము.

సేవకుడు

దేవా! చిత్తము.

శివాజి

లేదు—రఘునాథుడు రాజద్రోహము గావింపనే
లేదు. అత డట్లు చేయడు. ఇందుల కెవరి యాలోచ
నమును అవసరము లేదు. రఘునాథుడు లేక నా రాజ్య
ము శోభింపదు. నా ప్రయత్నము ఫలింపదు— నేను
మానవధర్మము నెంతవర కనుసరించితిని? తనకు సహా
యమొనర్చిన వానిని, తన సర్వదిగ్విజయ కారణుని,
తన్ను దైవమువలె భావించువానిని, తనకై సర్వస్వ
మర్పింపగలవానిని, దేశాంతరుని గావించి, కడలేని
యిడుమలపాలొనర్చిన కఠోరహృదయునకును, మానవ
ధర్మమునకును ఏటి సంబంధము. రఘునాథుడు దోస
మొనర్చినను నాకు సమ్మతమె. నే నాతనిని రావించె
దను. (ఆలోచించి) పొరపడుచున్నాను. అట్లైనచో
నేను ధర్మధ్వంసకుడ నయ్యెదను, ధర్మహాని యగున
ప్పుడు నా సహచరులను, నా రాజ్యమును, వేయేల,
నా సర్వస్వమును పరిత్యజింపగలను. అతనిపై మోప

బడిన అభియోగ మెంతవఱకు విమలము కాదో అంత వఱకును నా యీభావమునకు స్థాన మొసంగజనదు.

సూర్యాజ (ప్రవేశించును.)

ప్రభూ ! అనుజ్ఞయేమి ?

శివాజి

రఘునాథాభియోగ పరిశోధన మెట్లుమారుచున్నది? మీ కెవ్వరిపై ననుమానమున్నది?

సూర్యాజి

బీజాపురసుల్తానుని సేనాని అబ్దుల్ రజాక్‌ను క్షమించి నాటిదర్బారుసమయమున వదలివేసితిరి. అప్పటినుండియు చందర్‌రావునకును ఆతనికిని రహస్యాలోచనముజరుగు చున్నది.

శివాజి

వీరే కారకులనియా మీయూహ?

సూర్యాజి

వీరే కారకులు. వీరే కొన్నితంత్రములనుగూడ పన్నుచున్నారు. చందర్‌రావు సహజముగ లోభి. శత్రువులతో స్నేహము. అప్పుడప్పుడేదో సంకేతస్థలమున వారిరువురును సమావేశమగుచుందురు. ఇదిచాల గోప్యము. నేటిరాత్రి అబ్దుల్ రజాక్, చందర్‌రావు భవనమునకు రాగలడు.

శివాజి

ఎట్లు తెలియును?

రఘునాథ్

సూర్యాజి

ఆవిషయమొకరహస్యవార్తావహునివలన కనిపెట్టితిమి.

శివాజి

సరి. నీవుపొమ్ము. నేను సత్యమును తేల్తును. ఇది యనుమానమో సత్యమో నిరూపింపబడునుగాక.

సూర్యాజి

శెలవు.

శివాజి

మంచిది. (సూర్యాజి నిష్క్రమించును).

—— o ——

చతుర్థాంకము—ద్వితీయరంగము.

(చందర్‌రావు భవనముప్రక్క వసారావేపు గది. దీపము కొలదిగా వెలుగుచున్నది. ఖడ్గపాణియగు సేవకుడు ద్వారముముందు నిలచియున్నాడు. రాత్రిమూడవయామము గడుచుచున్నది.)

సేవకుడు

ప్రొద్దు క్రుంకునప్పుడుపోయి సేనాని చందర్‌రావుగారు ఇప్పుడెవచ్చి శయ్యపై మేనువాల్చినారు. గాఢమైన సుషుప్తి ఎంతలోకలిగినది. తొడుగుకొన్న కవచము విడుచుటయు కష్టమైనది. అలసివచ్చినవారిని నిద్రాదేవత వలె యింకొకటి ఆవరింపదు. నేడేకాదు వీరికి రెండు మూడుమాసములనుండియు నిదుర లేదని యేచెప్పవచ్చును. ఆయనకులేదు. కాని నాప్రారబ్ధమేమొ, నేను మేలుకొనుటతో సంవత్సరములు గడచిపోవుచున్నవి. భగవానుడాయువు దయసేయవలయునుగాని కల్పములైనను నాకీయవస్థ తప్పునట్లులేదు. సేవకావృత్తి యెంతనీచము. ఎంతదయారహితము. ఎవరోవచ్చుచున్నట్లున్నది. [ఆలకించి] ఈ యర్ధరాత్రి అంధకారమున చోరులు కారుగదా! [లోపలినుండిదీపము వెలిగించుకొనివచ్చును]

శివాజి మహారాజు ప్రత్యక్షమగును.

[సేవకుడు దీపమునొకవంక బెట్టి సాష్టాంగపడినిలచును]

శివాజి

మీ యజమాని శయనాగారముననే యున్నాడా?

సేవకుడు[శంకించుచు]

చిత్తము.

శివాజి

నీకు శంకవలదు. భయమువలదు. నేనడుగు మాట లకు క్రమముగా నీకు తెలిసిన యదార్థము చెప్పుము.

సేవకుడు [తనలో]

ఏమున్నది. చందర్ రావుగారేమి యపచారము చేసి నారు? మహారాజు. తెలిసిన విషయము దాచిన ప్రాణము లుండవు. [ప్రకా] కష్టపడి నడచి యీసడికేయి దేవరవారు......

శివాజి

ఆవిషయముతో నీకుపనిలేదు. చందర్ రావు వద్దకెవ డైన గొప్పవాడు మహమ్మదీయుడు రహస్యముగ నిచ్చ టకు వచ్చుటగాని లేక యీతడు పోవుటగాని జరుగు చున్నదా?

సేవకుడు

ఎవరు వచ్చుట లేదు. కాని.........

శివాజి

భయమువలదు. నిజము చెప్పుము నీకు గొప్పపదవి దొరకును.

సేవకుడు

వీరే అప్పుడప్పు డెక్కడికో ఒంటరిగాపోవుచుందురు.

శివాజి

తిరిగి యెంతకాలములో చేరును?

సేవకుడు

తిరిగి వచ్చువఱకు మూడుజాముల కాలముపట్టును.

శివాజి (యోచించి)

ఆతడెచ్చటికి పోవునో నీకు తెలియదా?

సేవకుడు

ఎవ్వరికిని తెలియదు. ఇతరులకు తెలియరాని ఏదో రహస్య వ్యవహార పరిష్కారమున తిరుగుచున్నారేమో నని నేనూహించుచున్నాను. ప్రభూ! ఈమాత్రమేని నాకుతప్ప అన్యులకు తెలియదు.

శివాజి

రహస్యముగ జాబులేమైన వచ్చుచున్నట్టు?

సేవకుడు

ఆసంగతి తెలియదు ప్రభూ! కానియేవో కాగితముల ముందిడుకొని ఒకళే యాలోచనతో ఒక్కొక్కనాడు భోజనముకూడ చేయరు.

శివాజి

ఈరాత్రి......(సేవకుడు)

ఈరాత్రి ఇప్పుడేవచ్చి నిద్రించినారు. (శివాజి శయ్యాగారమును ప్రవేశించి అటునిటు పరీక్షించుచుండును)

సేవకుడు—(తనలో)

ఎవరినైనను నేను నిద్రించుచుండగా లోనికి రానీయ

వలదని యజమానుని యాజ్ఞ. వారు తనకును నాకును ప్రభువులు. ధర్మ స్వరూపులు. ఎట్లు వారించగలను— లేచిన ముప్పు వాటిల్లునేమో—

శివాజీ—(సేవకునితో)

నీవిచ్చటనే యుండుము. (శివాజి చందర్‌రావు కవచములోనుండి ఒక యుత్తరమును పైకి తీయును.)

"రఘునాథుని దేశభ్రష్టుని జేసినాము. నీవాదానము ననుసరించి రాజును పదచ్యుతుని చేయగలిగితిమేని, సుల్తాను వారివిశాలరాజ్యమునకు నీవుమంత్రివికాగలవు"

ఆ. ఇది ఘోరము. మహాపాతకము. నేనెవరు? ఇది యమలోకము కాదుగదా? ఎచ్చటివీ భూతములు... నాతల తిరిగిపోవుచున్నది. మహారాష్ట్రమును అగ్ని పర్వతములు పగిలివ్రేల్చి భూగర్భములో కలుపుకొనుచున్నవి. ఇంకెక్కడి శివాజి—

ఔను నేను శివాజీని, మతరాజ్యముల యున్నతికి సేవకుడనగు శివాజీని—నాకర్తవ్యమేమి? ఇది చందర్ రావు శయనాగారము... ఈయుత్తరము. నాయొడలు మండి పోవుచున్నది. (మరల యుత్తరమును చూచును) "నాపంపిన బహుమానపు ఖడ్గమును జయము కలుగు వరకు గుప్తముగనే యుంచుకొనుము" ఓహో! ఈ యుత్తరము నాపైకి త్రాచుపామువలె పడగవిచ్చుకొని వచ్చుచున్నది. (ఉత్తరము క్రింద జార్చును.)

ఖడ్గము......గు ప్తము,(తడబడుచు గదియందంతట ను, నెమ్మదిగా శయ్యక్రిందను వెతకును. చందర్ రావు పరుపున్న వైపున దొరకును (ఖడ్గముతీసి) ఓ ఖడ్గమా ! న న్ను హత మార్చుటకు, దేశాభిమానమున పొంగు లెత్తు నా వేడి ర క్తమును చవి చూచుటకు వచ్చితివా? నా రాజ్యమును, నా మతమును, తురక బానిసీడుల కప్పగింప దలచితివా? అట్లుకాదు. అది వ్యత్యస్తమై నది. ఇప్పుడు నీ యజమానుని గుండెలలో స్థిరావాస ము గల్పించుకొననున్నావు. వీడు క ర్తవ్యపరాయణు డు. దేశభ క్తుడగు శివాజియని యెఱుంగుము. (చందర్ రావు వై పుతిరిగి) నీవు దేశద్రోహుల, విశ్వాసఘాతకు ల స్నేహముచే పవిత్రమైన హి...హిందూ......మహా రాష్ట్రము నంతయు నొక్క-సారిగా......చందర్ రావు! (ఆతడు కదలును) చందర్ రావు! చచ్చుచున్నావు. (లేవ కుండగనే ఖడ్గముతో పొడువగమకించును) దీర్ఘనిద్రనీకు చందర్ రావు! (చందర్ రా వులికిపడి లేచును. ఎదుట శివాజి—తన రాజద్రోహము తెలియవచ్చె నేమోయని భయావేశముతో)

చందర్ రావు

ప్రభూ ! తామీ రాత్రి వేళ—దయచేసితిరి.

శివాజి

రాత్రి, కాళరాత్రి. భయద మేఘాచ్ఛన్నమైన యం ధకారమున మృత్యుపాశ భయంకరుడైన యమునివలె

రఘునాథ్

......యమునివలె......నీపాపములు పండిపోయినవి.
పాపీ ! హరహరమహాదేవ్ ! భవానీ !!

(సులిమి లేవకుండగ తన భవానిఖడ్గముతో
పొడిచివేయును)

ర ఘు నా ధ్

చతుర్ధాంకము—తృతీయరంగము.

(యమునానదియొడ్డున అరణ్యము. అందు మహారాష్ట్రసన్యాసుల ఆశ్రమములు గలవు. ప్రభాతసమయపు మసక వెలుతురులో చెట్లు, పటీరములు స్పష్టముగా కనుపించుట లేదు. అది వర్షకాలము. యమునఒడ్డుల నొరసి పారుచున్నది. ఆ తరంగములు రేవుతూ వచ్చే చల్లటిగాలి అప్పుడే ఆశ్రమవాసుల మేల్కొలుపుచున్నది. రఘునాథుడు ఆసమయంలో యమునఒడ్డున నిర్వేదంతో కూర్చొని యున్నాడు)

నాటి యా మధురమోహనములగు వీక్షణమాలికలు, వచోమాధుర్యము నన్ను పరవశుని జేసినవి.

తళుకుంజెక్కిళులందు స్వేదము, నితాంతస్వచ్ఛమందానిల
మ్ములచే లాలితమై పరాగపటలంబుల్ సోక పైపైన, స
ల్లలితప్రాంచదపాంగమాలికలజాలల్ జుట్టి కంఠమ్మునన్
పలికెన్ ప్రేమదోలంకకోకిలకలస్వానమ్ముతో నింపుగన్.

ఆరమణీయదృశ్యము నా హృదయఫలకమున బింబితమై అనన్యవైభవోపేతమగు ప్రకృతి సౌందర్యమును మరపించుచున్నది. పొరపడుచున్నాను. ఓహో! అదియును ప్రకృతి మయరూపమేగదా. ఈ ధరాతలమున నాశ్చర్యమందదగు ప్రకృతి భిన్నపదార్థమేది—

సర్వలోకైక రక్షణుండగు భగవానుడు ప్రకృత్యాత్మకుడు. అట్టి ప్రకృతి రహస్యమంతయు నా ప్రియు

రాలియందు కేంద్రీకరింపబడినది. ఆ సుహాభాగ్యము నాదిగా జేసికొని యనుభవింప[illegible]ముగదా.

చిగురాకు తెగమేసి • పొగడొందుకోయిల
　　ఆమలస్వరమ్ము క[illegible] • రమున గూర్చి
అ[illegible]విచ్చునెఱ దా • సురపూలరేకుల
　　[illegible]గసంపద నం[illegible] • లకు ఘటించి
ప్రావృట్పయోద[illegible] • భారమ్ము నీలిమ
　　కాంతి కురులకునూ[illegible] • గమునకుంచి
కమనీయమగు దేహ • కాంతికి మెఱుపు దీ
　　వియలమిసిమిని గ • ల్పించిమలచి
నిభృతదరహాసమందు చం • ద్రకలిమిడ్చి
[illegible] ర్పలసరోజగంధ సం • యుతము జేసి
ప్రకృతి లీలాకలాప సం • పదలవెల్ల
ఏకముగజేసి బ్రహ్మ సృ • జించినాడు.

ఏమి ప్రయోజనము. నా నిరపరాధిత్వము నిరూపించుకొనలేకున్న, దేశద్రోహాపవాదకర జీవితమునకు, నిజ ఖడ్గమే శరణ్యమగుగాక యని సందేశమా ఆమె యొసగినది ? ఏమి ఆ దేశాభిమాన పూరితమగు మహారాష్ట్ర తేజము ? నాకొఱకామె జీర్ణించిపోవునా ? ఎంతటి యసామాన్య ప్రేమతత్వము. వీరపత్నీ! నీ ప్రేమతత్వము సర్వ ప్రపంచమున కాదర్శమగునుగాక. హృదయమా! శాంతింపుము. అవిగో మహారాష్ట్ర సన్యాసుల

ఆశ్రమములు. అచ్చటనే తొల్లి మహానుభావుడును, గీతాధర్మకర్తయు నగు శ్రీకృష్ణ భగవానుని లీలా విహారమున ధన్యయై నేడు శీతలోదక కూలంకషయగు యమునాతరంగిణి తనసహజనైర్మల్యముతో ప్రవహించు చున్నది. బాలసూర్యుని వజ్రప్రకాశకిరణములు చిరుగాలి తాకున మిలమిల యని సంచలించుచు యమునా మధుర తోయముల దళ్కొత్తు చున్నవి. విచారము దక్కి యాదృశ్యము నవలోకించెద. (పోయి యమునయొడ్డున కూర్చొనును.)

ఆహా! ఆకురంగమెంత యాహ్లాదకరముగ నీదృశ్యము నవలోకించుచున్నది. ఓ మృగీశాబకమా!

ఏల దిసలంట చూచెద • వీవుసాము
నములుచున్నట్టి దర్భాంకు • రములజార ?
ఈ నదీమనోహరగాన • మేమొనీకు
తెలియదిది యోగవిద్యాసు • ధీవతంస
కృత తపోజాల విమల సం • కీర్తనమ్ము.

పచ్చని గడ్డిపరకలనుమేసి, ఏదియూ తెలుపరాని అవ్యయానందమున పరువులెత్తుటదప్ప మీకేమి తెలి యును.

(తెరలో)

అయ్యో! స్వామీ! ఘోరము, ఎట్టి దారుణవార్త దెలుపవలసి వచ్చినది. సర్వనాశనము—సర్వనాశనము.

(గోస్వామివిభ్రాంతుడై) ఎవరువారు శివానందా! ఏమి మూడినది. మన ప్రభువు కుశలమేగదా; మన రాజ్యమున కే భంగము వాటిల్లదుగదా? [పరికించుచుండును]

శివానందుడు

స్వామీ! మోసముజరిగినది.

గోస్వామి

అయ్యో! యేమి? చెప్పవేమి?

శివానందుడు

మన శివాజీ రాజేశ్వరుని మోసముగా ఢిల్లీలో చెర సాల ... ...

గోస్వామి (ఆతురతతో)

చెరసాలయందు బంధించిరా? హా! హాతో౽స్మి. హాతో౽స్మి. [మూర్ఛితుడగును]

శివానందుడు [స్వగ]

ఈ పరమ వీర శిఖామణియగు దేశభక్తున కెంతటి భావావేశమున్నది. [ప్రకా] స్వామీ! స్వామీ!!

గోస్వామి [ఉలికిపడి లేచి]

ఔరంగజేబ్! ఎంతపనిచేసితివి. ... ... మహా ప్రభూ! నీ ప్రతాపమంతయు నేమైనది?

యవనదళంబులక్షలుప్రయాసమునందిమరాఠదుర్గముల్
గవిసి యనేకరీతులను గారియవెట్ట జయమ్మొకట్లె నీ

యవిరళ రాజనీతికి ది • గంతను దేభ శిరః ప్రకంపనో
ద్భవచలితశ్రీవానిలము • వాపగమెచ్చుచు తచ్ఛ్రీ
మమ్ములన్.

(నిర్ఘాంతుడై శివానందునితో) అవక్రమ రాజనీతి శాలియగు ప్రభువేల యాతని మాయావ్యూహమున జిక్కుకొనెను ? శత్రుకంఠ నిర్దళన లుఠ ద్రుధిరధారా నిమజ్జనోపశాంత భీకర హృదయుడగుశివాజిరాజేశ్వరుని, మహారాష్ట్ర మహీధర గుహాంతర భయద కేసరీ కిశోరమును, ఆ? ఎంతసాహసము! ఆకుట్ర ఎట్లుజరిగినది!

శివానందుడు

శతరంగయోధుడగు బాజిపరభూమహావీరుడుదిలేర్ఖానునితో నెదిర్చి తన ఏడువందల సైన్యముతో హతుడై పురందరుకోట మొగలుల హస్తగతమైనది. తరువాత నిరుపక్షములవారును సంధిచేసుకొనిరి. "శివాజీ ! నీయుపకారమునకును శౌర్యమునకును మెచ్చితిమి. నిన్నొకమారు చూడదలంచితిమి ఢిల్లీకి దయసేయవలయును" అని కొన్ని బహుమానముల సైతము బంపి చక్రవర్తి రప్పించుకొనెను. తన వెంటబోవ పోరువెట్టిన శంభాజీ సమేతముగా బోయెను. వేయిమంమావళే వీరులును అయిదువందల కాల్బలమును వెన్నంటినవి. ఎంతయో గౌరవము సేయునని యూహించిన స్వాతంత్ర్య ప్రియుడగు మన ప్రభువు ఆస్థానమును ప్రవేశించినంతనే

సేనా నాయకు లుండు స్థలమున కూర్చుండ నౌరంగు డాజ్ఞాపించెను.

గోస్వామి

ఆ, ప్రభూ ! ఆ మహాపచారము నెట్లుసహింపగలిగితివి?

శివానందుడు

తరువాత రామసింగుని యింటివద్ద బస నేర్పరించి అందే చెరబట్టినారు.

గోస్వామి (దీర్ఘముగ నిశ్వసించి)

మొగలు లెంతపనికి సాహసించిరి. మహాప్రభూ ! శివాజీరాజచంద్రమా ! శత్రుకాంతాసుందరిని, చేజిక్కిన ప్పుడు సౌందర్యవతియనియు తలంపక తోడి రాజలోకమునకు సిగ్గగునట్లు జితేంద్రియుడవై "నాతల్లికింత సౌందర్యమున్న నేనెంతో యదృష్టవంతుడ నగుదు"నని సగౌరవముగ బంధుశ్రేణి కప్పగించితివే !

సైన్యములులేక, కోటలులేక, అనుగు తండ్రియగు శహాజీరాజు చేయూతయైనలేక, సహజమగు నాత్మశక్తి ధైర్యాభిమానములే యూతగాగొని కేవల శూన్యము నుండి యొక గొప్ప రాజ్యమును స్థాపించితివి. కొలది కాలమైన కాకమున్నే, రామదాసస్వామిపై గలుగు భక్తిపారవశ్యమున ఒక్కసారిగ సర్వస్వమును ధారవోసిన త్యాగమూర్తివే! హిందూమాత రక్షణార్థము యుద్ధరంగముల, ప్రాణపరిత్యాగమునకైన వెనుకంజ

వేయని దేశభక్తాగ్రేసరుడవే! అట్టివాని కన్నిటికి ఫలి తముగ చెరసాల నాభవాని ప్రసాదించెనా?

ఏమహాధీరుని స్నేహమునకు బీజపూర్, గోలుకొండ నవాబులు సుంకములిచ్చి యర్థించిరో, ఏగంభీరమ్మాద యుని మైత్రికై మోఅజీం అంతటివాడు అహర్నిశలు యత్నించెనో, ఏదేశభక్తుని, ఏస్వాతంత్ర్యప్రియుని ,వీర విహారమునకు మయూరసింహాసనాసీనుడవును, రాజా ధి రాజువునైన నీవే వెరగత్తి విభీతనయనములతో దెసల పరికించుచుంటివో; అట్టి తేజోరాశిని, అట్టి దేశహితైక నిష్కామ త్యాగ దీక్షా బద్ధకంకణుని, ఔరంగజేబ్! ఏధైర్యమిప్పుడు కలిగినదో చెఱబట్టుటకు తెలియదు. ధర్మస్వరూపున కపచారమొనర్చి సర్వానాశ నము దెచ్చి పెట్టుకొనుచుంటివే. నాప్రభువునకుగాను నేను నీగీటడగింప సంసిద్ధుడనై యున్నాను. ఓ మొగల్ సేనానులారా! మీనిరంకుశ యుద్ధ కార్యారంభములకు స్వస్తిజెప్పుడు. మీమితిలేని దౌష్ట్యములకు నేడు మీరు ఫలితము ననుభవింప గలరు. ప్రభు సేవోన్మాదియై రఘునాధుడు నేటినుండియు మీగుండెలలో నిదురపోవ గలడు. జాగ్రత్త.

(నిష్క్రమించును.)

ర ఘు నా ధ్

పం చ మాం క ము

ప్రథమరంగము.

(కారాగృహముగ సేయబడిన ఢిల్లీలోని రామసింగుని గృహము. రాత్రి రెండవయామము గడచుచుండెను. వెన్నెల బాగుగా కాయుచున్నది. శివాజికి నిదురపట్టక అటునిటు తిరుగుచుండును. కృశించి పోయి మలినవస్త్రధారియై కన్నులలోని తేజమొక్కటిమాత్రమే మిగిలియున్న ఆదేశభక్తుని వైఖరి అత్యంత జాలికరముగనున్నది. చల్లనిగాలిమాత్రము వీచుచు ఆమహాభక్తునకుపరిచర్య సేయుచున్నది)

శివాజి

ఆ! ఔరంగుడు నన్ను నిర్బంధించెనా! ఔరంగజేబ్! ఎంతటి నీచమునకు బాల్పడితివి......? పరమాప్తుని వలె కబురంపి, నన్ను నీకడకు రప్పించుకొని తుదకిదియా చేసిన గౌరవము. నీకు వివేకములేదా? నిన్ను నీవు ప్రశ్నించుకొనుము. స్వధర్మ రక్షకుని......స్వాతంత్ర్య ప్రియుని...—పరమ దేశభక్తుని-యోధుని అతిథిగా నాహ్వానించి చెరబట్టుటకన్న నైచ్యమున్నదా? ఇది బుద్ధిహీనత కాదా? యోధుని రణరంగమున పోరివిజయ

సాధనము సేయవలయును. స్వార్థరహితముగ, స్వధర్మ రక్షణార్థము యత్నించుచు, అస్మన్మాతృదేశ బాధాకర ఘోర నికృష్ట దాస్యశృంఖలముల పటాపంచలుగ త్రెంచి వైచి దిగ్విజయమును ప్రతిష్టించుటజూచి నీకన్ను గుట్టె నదా? లేక, విశాలమగు మొగల్ రాజ్యమహామహీరుహము ను కూకటివ్రేళ్ళతో భూవలయమెల్ల కంపింపనూపి పెక లించుచున్న ఈమహారాష్ట్రభయదమత్తగజేంద్రవిజృంభ ణమును జూచి వెఱగంది, ఆకంపితాంగముతో మతి లేక తుచ్ఛప్రాణసంరక్షణార్థము యోధుని......యో ధుని నన్ను మోసముచే బంధించితివా? ఏమి నీసాహ సము! ఎంతటిస్థూలదృష్టి ఔరంగజేబ్! నిజముగా నన్ను బంధించితిననియే మురియుచున్నావా? అదిపిచ్చితలంపు.

నీవు నిమిత్తమాత్రమునకున్న ఈ భౌతికశరీరమును మాత్రమే బంధింపగలిగితివి. ఉగ్గుపాలతో నుదయించి దుర్ఘట విషమపరిస్థితులచే నింకను దృఢతరమై, మీజాతి కంతకును ఉరిత్రాడుగానున్న అస్మత్స్వాతంత్ర్యదీక్షా రజ్జువు ఏమహాయోధునకేని అభేద్యము, అసాధ్యము.

మాత్రు దాస్యమును మీదుండగములును నాకు సాక్షాత్కరించు చున్నవి. విజృంభించి ధీరత్వముతో నేత్రగోళములనుండి రక్తధారలుగురియ ఒక్క ముష్టి ఘాతముతో నీయినుప కవాటమును భేదింపలేనా—?

[కవాట భేదనమున కుద్యమించి ఆగిపోవును. నిశ్వాస ము విడుచి]

రఘునాథ్

ఓ మాతృదేశమా! నీ వధోగతి పాలైతివి. నీ వెంత కాలమిట్లు దాస్యమనుభవింపగలవు. నాతో నీకు ఋణాముతీరినది. నన్ను మరచిపొమ్ము. నేను నీపుత్రుడను గాను. నీకు జన్మించనేలేదు. బ్రతికియు చచ్చితిని. భగ్నాశయుడై సర్వబంధనము గావింపబడిన వీడెందులకు పనికి వచ్చును. [మతి తిరిగిపోయి] ఓ రఘునాథా! నీవెప్పుడు వచ్చితివి? నన్ను చూడకుము. నీవపవిత్రుడవు కాగలవు. నీ వొక పవిత్రమూర్తివి. నీవు మహావీరుడవు. నీ ప్రభుదేశభక్తులద్వితీయములు. న్యాయదూరుడనై అట్టినిన్ను దేశాంతరవాస శిక్షకు పాల్పరచిన కఠోరహృదయుని, కృతఘ్నుని, పరామర్శింప వచ్చితివా? నేను బందీనైతినని విన్నబాటుగల హృదయముతో, బాష్పాంబుపూర్ణ నయనములతో చూచు చుంటివా? నీ వెంత ప్రభుభక్తి పరాయణుడవోయి నాయనా! నీసహచరుడగు ప్రభుభక్తియుతుడగు బాజీపరభూ నాకొరకు రణక్షేత్రమున ప్రాణములర్పించినాడు. అట్టి మిమ్మందరను గోల్పోయి నేనొక బందీనైతిని—నేడు నేనొక బందీనైతిని. బందీనైతినా నేను? చూడు భవానీ! నేను బందీని కాదగిన యపచారము నీ కేమి గావించితిని? నా చిత్తవృత్తి నీకు తెలియదా? నా కీ రాజ్యము కావలెనంటినా? మహానంద దాయకములయిన ఆ మహారాజభోగములు నేననుభవించు చుంటినా? నీవే చెప్పుము—?

ఆహా! రాజ్యధౌర్యంధర్య మెంతకష్టప్రదము. నరక

పతన హేతువుగదా? ఈ రాజ్య భారము వహించు
టకు నేనంతజ్ఞానహీనుడనా? నాదేశముకొఱకు, నామత
ముకొఱకు, గోమాతకొఱకిట్లునిష్కామముగ జన్మసాఫ
ల్యమపేక్షించి స్వధర్మము నిర్వహించుచుంటిని. తన్మూ
లమున వచ్చుసర్వఫలితములకును సంతోషపూర్వకముగ
నాహ్వానమొసంగితిని. అందొకఫలితముగ నీరాజ్యము
గూడ నగునేమో. కాని నాకాగర్వములేదు. నాకాసౌ
ఖ్యములేదు.—ఈకారాగృహవాసముగూడ నాస్వధర్మ
సారాంశమేనా? స్వధర్మ సారాంశమేనా?? అట్లగుచో
నేనిందే యుండెద. ఎచ్చటికినిబోను. తల్లీ! మహారాష్ట్ర
దేశమాతా! ప్రసన్నురాలవుగమ్ము. ఈపిచ్చివాడు...ఈ
బిచ్చగాడు ..... (కనులు తేలవైచుచు నీరునించుకొ
నుచు) నీకొఱ కొకమాట...బాట......పాట......
గీట.

ఓమాతృదేశమా! నాప్రాణాలలో ప్రాణములు, నా
కమితవిశ్వాసపాత్రులునై, ప్రతాపవంతులై, దేశమాత
కొఱకు సమరక్షోణిని ఒక్క పెట్టుగా బ్రహ్మరుద్రాదులు
తలపడినను లెక్కింపక నిజహస్తకీలితశాతశాస్త్రవ హేతి
పాత భల్లాణ భయంకరాహతి చెల్లాచెదరుగ చించిచెం
డాడగల రఘునాథ మాలసురేలుగలరు. అవిరళరాజతం
త్రజ్ఞుడగు సూర్యాజిగలడు. నీకేమియు భయములేదు.
సరె, కాని, శివాజీలేడా—?

రఘునాధ్

(ఈప్రలాపములకు నిద్రాభంగముచే మసలుచున్న మహమ్మదీయసేవకుడు) హద్దంరేత్రియేమి పుకార్పాకా రెకగోలశేపిస్తవు. చుప్‌రహో (అనితిరిగినిదురించును)

శివాజి (రుద్ధస్వరముతో)

ఈతురుష్కుడుకూడా నన్నుశాసించుచుండెనా?

(నిశ్చేష్టితుడై యుండును)

అవనికజారును.

పంచమాంకము-ద్వితీయరంగము

(మధురారణ్యములోని కాలిత్రోవ, కంటకలతాకీర్ణమైన అడవి. అచ్చటచ్చట కొండలు, అదిమధ్యాహ్నమగుటచే మంచుకరిగి కొండ ప్రక్కలనుంచి ప్రవహించుచున్నది. ప్రచండమగుసూర్యుని వేమిడికి పొదలలోని క్రూరజంతువులు మూలుగుచున్నవి. దూరముగా నేవో కొన్ని పర్ణశాలలు కనుపించుచుండును. దూరమునుండి సితార్ ధ్వనితో గలసిదీనముగా కొన్ని గేయముల ఆలాపన వినవచ్చుచున్నది. ప్రియాన్వేషణము సేయుచు సరళ ఈ కాలిత్రోవగుండ నొంటరిగా ప్రయాణించుచున్నది.)

సరళ (దీనముగా)

చేరల గొల్వగానగిన ♦ చెల్వగుకన్నుల ధీరదృష్టి,దో
స్సార పరాక్రమస్ఫురిత ♦ శాతమహోజ్వల భల్లహస్తముల్,
వీరవరేణ్యు డోయనగ ♦ బేర్కొనుతామె;త్వదీయమూర్తి క
న్నారగ జూచుభాగ్యమది ♦ యబ్బెనె? ఓ తరులార! చెప్పరే!!

మద్వినిర్మల ప్రణయరాజ్యాధి నాథా! నాథా!!

తడబడుచుండె సీయడవి ♦ దారులనేగుటచేత పాదముల్
ఒడలువడంకె భీతిమెయి ♦ నూర్పులు హెచ్చె, కనుల్
భ్రమించుటన్
సుడివడిపోతి కన్పడవు, ♦ చూడడుతండ్రి వివేకమింత న
న్నడుగకె పెండ్లియత్నముల ♦ నన్నియుసేయు ననుగ్ర
హింపవే॥

ఓవన దేవతలారా ! భూరుహాలతాశ్రేష్ఠములారా! ఓగిరిగహ్వార నిర్ఝరములారా! పరమవీర శిఖామణియగు నాథుడు, అనన్యసామాన్య దేశారాధన దీక్షాపరుండగు నాథుడు, మోహనవిసిల కుటిలాలక పరిశోభిత దరహాసాంకురచ్ఛన్న సుందరవదనారవిందుండగు నాథుడు, సాధుసేవాధర్మనిరతుడగునాథుడు, అట్టినాథుడు లోకోపకారి మీకంట బడలేదా? అనవసరా రోపిత దురభియోగ శిక్షావమాన సంతప్తహృదయుడు మీయందు జేరియుండడా? ఓస్వామీ! మీరుగాక ఈతరుణమున నాప్రియున కెవ్వరుశరణ్యము సత్స్వభావలగు మీరాతని శ్రమాపహారార్థము మధుర సుఘురస ఫలాహారంబులొసగిగౌరవించుచున్నారా! తదేకాంతవిశ్రమా వాస భంగకారకురాలనగునాకు మీమౌన మంగీకారసూచకమైనది.

ఓప్రణయమూర్తీ! నీశౌర్యమును, దేశభక్తపరాయణతను, నేను మోహించితిని. ఇట్టి నిన్ను భర్తగాగైకొని దేశసేవ గావింపవలెననియే నాయాశయము. కేవలము నీసౌందర్యమునకు వివశతజెందిన స్వార్థపరురాలనుకాను. నాప్రేమ నిష్కల్మషము నిరతిశయము. ఒకసన్యాసి జోస్యముచెప్పుచు నీవు నాపై వలపుతో కుమిలిపోవుచున్నావనెను. గాఢమగు దేశాభిమానముతో గర్భితమైన నీహృదయమునుగూడా నాప్రేమదూసిపోయినదా. ధన్యురాలను. నాఆశయము నెరిగియు ఎచ

టనోపోయిన దేశభ్రష్టుడవని మజ్జనకుడు బలాత్కృతి నెవనికో ఈయ సంకలింప్పచుకొనియున్నాడు. నేడేసుము హూర్తము. ఈయరణ్యమున నుండుమని సన్యాసి మాటల విశ్వసించి దుర్గమములగునీమార్గములబడివచ్చుచుంటిని. చచ్చునంత వరకు సుఖాసుఖము లనుభవించి మోక్షసామ్రాజ్యమును చూరగొనుటకు మార్గదర్శకుడగు ప్రాణ భర్తను వరించుటకేని ఈ కాంతాలోకమునకు స్వాతంత్ర్యములేదా? ఓ భరతఖండమా! నీకు మోక్షమే లేదా? ఇట్టి యనాగరికమూర్ఖ సంతానము నెట్లుకంటిటివి. జననీజనకుల కీస్వాతంత్ర్య మెనరిచ్చిరి. నిజము మాట్లాడెదను. ఓ భరత దేశీయ జననీజనకులారా! మమ్ము జ్ఞానవంతుల సేయువరకే మీబాధ్యత. తరువాత మాజీవిత సంస్కారమునకు మేమే బాధ్యులము. మీ మూర్ఖమగు స్వార్థపర దురాచారములకు ఎందరెందరు సోదరీమణులు విగతప్రాణులై, విగతభర్తృకలై నశించి పోయిరో! సాహసురాండ్రును, పవిత్ర హృదయలును నగు వనితలతోడ్పాటులేక దేశమున కెప్పుడును విముక్తి కలుగదు.

జన సామాన్యమగు నాచారమున కిన్ని యమాయికజీవితములు బలికావలసిన దేనా? ప్రాణప్రియా! నేనెప్పుడును కోరుకొను నదేదియనగా.

అమలభవదీయపాద దే • శాంగణమున
భవ్యపూజా ప్రసూనమై • వరలుగాక

తత వియోగదారుణ శుష్క • తప్తమైన
అస్మదీయ సుహృదయ ల • తాంతనుపుడు.
[పోవుచుండును]

[అదే యరణ్యములోనింకొక భాగము. ముగ్గురు మొగల్ సైనికుల వెంటాడుచు శివాజి ప్రవేశము.]

అనుసూనింపగ జంకువాడనా శా? మీ • ఆయుష్య మీ దేశభక్తుని, ఈ దివ్యమహాశౌర్యపరుబా • కుల మీ హెయిందేగు, మీకును మీ జాతికి, మీ ప్రభుత్వమునకుల • కొం కేలచాటింతునింకను తాపుండగబోను భూమిపయినా • కస్వామితో సైసనుల.

అన్యాయముగ, మోసముగ, అధర్మముగ పట్టుబడిన శౌరకులమృగేంద్రము ఉచ్చుత్రాళ్ళు విడల్చుకొని ఒక్క పెట్టున నిచమ్లేచ్ఛ కురంగలోకముపై విజృంభించినది. ఇక తప్పుకొన మీతరముగాదు. [అని వెంటాడుచుపోవును.] [తిరిగి ప్రవేశము.]

1వ తురుష్కుడు

జైల్ ఖానానుంచి తప్పవస్తున్నావు ఏకి? [పారిపోవును]

2వ తురుష్కుడు

అరే ప్యాణంపోతే పాయ్. ఈణ్ణి పట్కపోవాలి [పట్టుకొన పెనగులాడును. నిష్క్రమించి తిరిగి ప్రవేశము.]

3వ తురుష్కుడు

హామారేఖామ్‌కూ సబ్ నొఖ్సాన్ కర్నేఆతేహా.

రఘునాథ

తుముక జాన్ సేథోక్ నే వాలా నైహుం. [ఎదురొకని నిలచును]

శివాజి [ఎదురొకని]

అరే! పవిత్రమగు మహమ్మదీయ వంశమునకును కళంక ప్రాయులగుచున్నారు. ఒక జాతిని విద్వేషించుటకుముందు మీజాతి నియమములు మీకు తెలియునా?

(అదే యరణ్యమునుండి ఈసంరంభమునంతయు విని గోస్వామి ఖడ్గహస్తుడై ప్రవేశము)

ఓరోరి!జగదేక మహోజ్వలాగ్ని కీలా ప్రతిరోధక శలభములారా!

కనలేరే? మదగర్వ నిర్దళన యో • గ్య శ్రీ శివాజీ మహేశుని, మ్లేచ్ఛాంతకు,కండకావరమునన్ •శూరుండ, దేశమ్ముకై మునినైనన్ కరవాల మూనుటది సం•మ్మోదంబెగా,వారితో పనియేలా? అనినొంతునొక్కడ నిలిం•పశ్రేణి కీర్తింపగన్॥

(చెల్లాచెదరు గావించును)

మహాప్రభూ! ఈనిష్కళంక దేశభక్తుడు. గాఢ ప్రభుభక్తి పరాయణు డనుగ్రహనీయుడు. (పాదములపై వ్రాలును).

శివాజి (ఆశ్చర్య భయ సంభ్రమములతో)

ఈశివాజి పాపపరిపాకమునకు మేరలేదా? స్వామీ! మీరెవరు? (లేవదీయును) స్వామి! ఈసేవకుని అపచారమేమి?

నాపురోవృద్ధికిని నన్ను నిరీక్షించు మహారాష్ట్ర దేశ మాతకును, తీవ్రనిరోధమేర్పడినది. నేనలసియున్నపుడు ప్రాణదాతలై రక్షించియు ఇటులులక వహించుట తగవే?

గోస్వామి (శివాజి చేయిపట్టుకొని)

ప్రభూ! అట్లుగాదు. మీరు సర్వదా వందనీయులు. మీజగదేక వీరత్వమును, మీయనల్పమగు మాతృ దేశారాధనమును, నన్ను పరవశుని జేసినవి. విధివశత నింతకాలము మీకుగలిగిన కారాగార దుస్థితి వినియు చేయునదిలేక సంక్షోభ హృదయముతోనున్న ఈసేవ కుని విధ్యుక్తమే ఇయ్యది. మహాప్రభూ! నిన్నెంతగ స్తుతించిన, ఎంతగ సేవించిన యీదేహధారణ భారము తీరగలదు?

శివాజి (నివ్వెరపడి చూచుచు)

"ఈసేవకుని విధ్యుక్తమే యియ్యది!" నాకేమియు తెలియుటలేదు. ఇప్పట్ల నేనొక రాతిబొమ్మను. ఈ చిత్రము నెట్లును నిర్ణయింపలేకున్నాను.

గోస్వామి

మహాప్రభూ! దేశభ్రష్ట శిక్షానంతరము నమస్కా రమునకైన నోచుకొనని యభాగ్యుడు, తిరిగి ఎన్ని దినముల కీజన్మధన్యత్వమందినది.

(శివాజి మహానందముతో కదలలేక పోవును.)

రఘునాథ్

ఓహో! నీవు రఘునాథుడవా? నీవు పవిత్రమూర్తివి. నీజీవితచరిత్ర ప్రతిదేశీయునకును ఆరాధనీయము. ఎన్ని విపత్తులు చుట్టుముట్టినను, ఎన్ని ఘోరముల నెదుర్కొనుచున్నను, అవియెల్ల నిన్ను శిక్షించుటచేతనే కలిగినవి. నామనోవ్యాకులత తీరినది. ధన్యుడనైతిని. (కౌగలించుకొనును) నీసేనాధిపత్యము నీకు సగౌరవముగ నొసగబడినది. నీవు నిరపరాధివి. రఘునాథ! ఇది యంతయు నెట్లు కనుగొంటివి?

రఘునాథ్

ఒకానొక మునిబాలకుని వలన రాజ్యతంత్రమును తమ క్షేమముల నెరుగుచునే యున్నాను. ఢిల్లీలో తాము చెఱబెట్టబడితిరని తెలిసినప్పటినుండియు తురుష్కులను, తమ నవమానపరచినవారినెల్ల కనుగొని చిత్రవధాచరణమునకై మసలుచుంటిని. ఒకనాడు ఫకీరు వేషముతో జేబున్నీసా సౌధము ముందు నేను పాడు జాతీయగీతము నాలకించి ఆమె నన్ను తన యంతఃపురమునకు రప్పించుకొని మరల వినిపించుకొనెను. దేశభక్తిగలవాడు ఏదేశభక్తునినైన ప్రేమించునుగదా. సాహసురాలగు నామెతో గలిగిన చనువుచే మిమ్ముల తప్పింప నుపాయము బన్నించితిని. ఊరి వెలుపలికి యుద్ధాశ్వమును దెచ్చి మీ కిచ్చిన మహమ్మదీయ ఫకీరు ఈసేవకుడే. ఆహా! ఆయమ వచోరచన ఎంత మాధుర్యమో, హృదయమంత దయార్ద్ర కోమలము.

శివాజి

రఘునాథ్ ! నన్ను మన్నింపుము. మహారాష్ట్రు
లందరిలోనీవే దేశభక్తుడవు. నీవిశాలహృదయముముందు
నేనొక రేణువును. ఆ పాదుషా కూతురు నాయీ విము
క్తికి సహాయురాలా ? ఎవరో పురుషవ్యక్తిమాత్ర మపు
డప్పుడు నాకు కారాగృహమునందే దర్శన మొసగుచు
పరామర్శించి పోవుచుండెను. ప్రచ్ఛన్నవేషధారియగు
నాతడే యీ సాధ్వి కాదుగదా ! ఔను. ఏజాతియం
దైననేమి మహాత్ము లుండకపోరు. ఈయమవలన మహ
మ్మదీయ జాతియంతయు పునీతమైనది. తల్లీ ! ఈభక్తుని
కృతజ్ఞతాసూచక నమస్కార మనుగ్రహింప దగినది.
(నిమీలితలోచనములతో నమస్కరించును.) రఘు
నాథా ! నీ యీ కడలేని యిడుమలకు నేనేగదా కార
ణము. రాజధర్మము నన్నెంత యవివేకిని జేసినది—

న్యాయమన్యాయమును సహా • సేయుటకును
బుద్ధికలుగదు కన్నులు • మొసలె లేవు
ప్రభువులకు, చెవులె యే • ర్పరచు ధర్మ
మకట ! తుది, రాజునరకంబె • యనుభవించు.

(విచారపడును)

రఘునాథ్

దేవా ! తాము విచారింపకుడు. అది నా పూర్వ
పాపకర్మఫలము. తాము కారణ కర్తలు. భగవానుడు

పంచమాంకము—తృతీయరంగము

(ఇది వసంతకాలము. యమునఒడ్డుననేయున్న రఘునాథాశ్రమముపై అల్లుకొనిన అడవితీగలు పుష్పించినవి. నేడు పూర్ణిమయగుటచే ప్రొద్దుక్రుంకకమునుపే చంద్రుడు తన సుధామయ కిరణములను ఆయాశ్రమముపైనను, యమునాసైకతములపైనను ప్రసరించుచుండెను. అక్కడక్కడ నున్న నీటిలోని చల్లదనమును మోసికొని వచ్చి వాయువు పూవులను మేపి యాడించుచుండెను. గాలికి ఒడ్డుననున్న రెల్లుపొద లూగి రఘునాథునికి ప్రణమిల్లి శెలవు దీసుకొనుచున్నవి. చెప్పలేక కావలయు, వెదుళ్ళగుంపులోనుండి ఈతనిని వీడ్కొల్పుచు "ఓ" యను విషాదగీతిక యొకటి వినవచ్చుచున్నది. ఆ దీదృశ్యమును వదలలేక విచారముతో)

నేటికిగదా నాకష్టములు గట్టెక్కినవి. నా నిరపరాధిత్వము బయల్పడినది. కాని ఒక విధముగ సుకృతముచేతనే ఈ పవిత్రప్రదేశముల విహారించు భాగ్యమబ్బినది.

జగదేకమహామహుడగు కృష్ణస్వామి వేణువుపూరించుచు విహారించిన దీమధురా వనాంతరములనే గదా! ఓ యమునానదీప్రవాహమా! ఆజ్ఞానస్వరూపుని పవిత్రశరీర స్పర్శామాత్రమున నీవు పునీతవైతివి. అట్టి నీతో గలిగిన నిరంతర సహచర్యమును నేటితో వదలిపోవుచున్నాను. ఇపుడే పూర్ణచంద్రుని చంద్రికలును చల్లని పిల్లవాయువులతో గలసి ఈ వనాంతరముగుండ యము

ర ఘు నా ధ్

నా మధురవాహినిపై నుండి దిగంతములవరకును వ్యా
పించుచున్నవి. ఓకృష్ణా!

చల్లగ మందమారుతము • సాగెను, ఈ యమునాతరంగముల్
జల్లుచునుండెతుంపరల • శారదచంద్రమయూఖపుంజముల్
మెల్లన జేరుచున్నవి సు • మీ! సమయమ్మిదె గోపబాల! నా
యుల్లము పల్లవింప భవ • దుజ్వల వేణురవాబ్ధి ముంపవో.

భవదధరపల్లవారుణ • ప్రభలమలసి
విశ్వసమ్మోహమోహన • విమలగీతి
కా మధురవాహినుల్ పొంగ • గలిగెకృష్ణ!
తరుణ వంశీగళస్థ రం • ధ్రములనుండి.

మురళిగాన మహార్థంబు • విరహగీతి
కలుగదలతురు మూఢసం • ఘమ్ములెల్ల
అది నిరుపమాన మహిత గీ • తార్థబోధ
ప్రేమసందేశమాహాత్వ • విమలజగద
నంతపరిష్కృతి రహస్యగా • నమ్ముకాదె?!.

(తెరలో)

సరళ

ఇదియె ఆశ్రమప్రాంతమువలెనున్నదే!

గోస్వామి (పరికించి)

మదేకాంతనిశ్చల సమయభంగ కారకులెవరు?

(ఆమె నడువలేక నడువలేక వచ్చుచుండును)

ఇదియే ఆమునివరుని ఆశ్రమమువలెగనప్పట్టుచున్నది.

అదిగో వారచటనే విశ్రమించి యున్నారు. వెళ్ళిదర్శింతును.

గోస్వామి

ఆవచ్చునదెవరు? సరళాదేవివలెనున్నదే! ఇంతదూరమే కాంగియెట్లువచ్చెను? నాయాశ్రమ మార్గమెట్లుగుర్తించెను? ఆ! ప్రేమసూత్ర మెంతశక్తివంతము. సర్వసృష్టియు సరళామయముగ కనపడుచుండ ఈమెయునట్లే యగుపడు చుండెనేమో.

సరళ

యతివరా! ఈ దాసురాలి నమస్కారము లనుగ్రహపాత్రములు.

గోస్వామి

నాచరిత్ర మీామె గ్రహించినదాయేమి? యతిరూపు దాల్చినయోనాథా! అని సంబోధించినట్లు స్ఫురించెడిని. ఇది నామోహవికారము. ఆమెకు నాయిప్పటిజీవితమే తెలియదు. యతిశ్రేష్ఠా! యనునర్థముతో సంబోధించెను. [ప్రకా] బాలా! అభీష్టావాప్తిరస్తు. ఏమి! ఈయాశ్రమ మార్గమెవరుచెప్పిరి?

అయ్యో! ఇంతప్రయాస పడియేలవచ్చితివి. అదృష్ట ముండిన రావలసినలాభములు తమంతనడచిరావా?

సరళ [ఆతురతతో]

స్వామీ! తిరిగి నాప్రియుడుతమకు గనుపించెనా? నా సందేశమునాలించి విముఖుడు కాలేదుకదా?

గోస్వామి

మరల కనుపించెను, కడు పవిత్రమయిన నీధీర సందేశమునకు ప్రేమ ముగ్ధుడయ్యెను.

సరళ [కనులుమూసుకొని]

మహానందము, నాశ్రమ యెల్లను తీరిపోయినది. నేను తరింపబడితిని. ఆత డిప్పు డెచ్చటనున్నాడు?

గోస్వామి

వియోగవశమున కృశించిపోయిన ఈమె తనూలతయు, ముఖ సౌందర్యమును ఒక్కసారిగ నెట్లు వికసించినవి. ఇంతటి పరమోత్సాహమున కంతరాయము సంధింప గూడదు. [ప్రకా] ఆతడిప్పు డీప్రాంతములనె యున్నాడు.

సరళ

శలవు. ఎక్కడ వారిని కలసు కొనగలను?

గోస్వామి

చాల నలసి వచ్చితివి, కొంచెము విశ్రమింపుము.

రఘునాథ్

సరళ

పాపమాతడు నిరపరాధియనిగూడ తెలినదె. చంద్ర రావు క్రూరుడీ తంత్రమునుబన్ని దేశభ్రష్టుని జేసినాడు.

గోస్వామి

పోనట. ఢిల్లీనుండి శివాజీరాజు తప్పించుకొని పోవు చుండగా మొగలులు ఎదుర్కొనిరి. వారిని తరిమి రక్షించినాడు రఘునాథుడు. రఘునాథుని భక్తికి శౌర్యమునకు మెచ్చి ఆతని సేనాధిపత్యముగూడ సగౌరవముగ తిరిగి యొసగబడినది. పూనావచ్చుట కాజ్ఞ ఇచ్చినాడు రాజు.

సరళ

శౌర్యమూర్తీ! నీ దేశభక్తియే నిన్నుద్ధరించినది. వారుపూనా చేరియుందురా?

గోస్వామి

లేదు. ఆతడిప్పుడు నాఆశ్రమమునందేయున్నాడు. తెల్లవారుజామున ప్రయాణము.

సరళ

ఇచ్చటనే......ఇచ్చటనే......నా భాగ్యము పండినది.

రఘునాథ్

గోస్వామి

సరె. సాధ్వీ ! ఆతడిప్పుడు కనుపించుననుకొనుము. తరువాత......

సరళ

నాశరీరమంతయు కృశించిపోయినది. దార్ఢ్యములేదు. ఆయాసముకూడ ఆరంభమైనది. కేవల ప్రేమమాహాత్వబలముచే రాగలిగితిని. తరువాత ఒక్కమారుగ నా ప్రణయస్వరూపుని పల్లవకోమలములగు పాదముల నాలింగనము జేసుకొని నా నిశ్శబ్ద విమల హృదయము ప్రేమగీతముల నాలపించుచుండ ఆతనిలో నైక్యమయ్యెదను.

గోస్వామి (స్వగతము)

ఈమెయే మద్వి నిర్మలప్రేమ రాజ్యాధినేత కాగలదు. ఇంతకన్న నా కీప్రపంచమున ఆకాంక్షనీయమగు వేరు వస్తువులేదు. (ప్రకా) బాలా ! ఆత డిచ్చటనే యున్నాడు. నా సమీపమునందే యున్నాడు.

(సరళ ఆశ్చర్యముతో నివ్వెరపడి చూచుచుండును.)

అట్లననేల ఆతడే నేననిమాత్రము తలచిన యభ్యంతర మేమున్నది ?

సరళ (తీక్ష్ణదృష్టితో)

నీవు పొరపడుచున్నావు. అంతకంతకును నీమాటలు విరుద్ధభావార్థము లగుచున్నవి. ఆతడే నీవుగా నెట్లు భావింతును. నీవు కడు పవిత్రుడవని నీయండ జేరితిని ఏకాంతమని ఒరులెవ్వరు లేరని దుర్భాషలనాడ సాహసింపకుము. ఒక్క పిలుపుతో మిగిలిన యాశ్రమములలోని వారందరు చేరగలరు. ఏకాంత ప్రదేశముననే పవిత్రజ్యోతి వెలుగగలదు. జగత్ప్రసిద్ధ పతివ్రతామతల్లులగు సీతా, దమయంతీ, సావిత్రీ, ప్రముఖ నారీశిరోమణుల మాహాత్మ్యములు విస్మరించితివా ? ఆర్యావర్తమున బుట్టినవానికి నీకిట్టి నీతిబాహ్యప్రవర్తనము చెల్లునా ? ఇపుడు కలిగిన నామనస్సంక్షోభమునకు ప్రతిఫలముగా నిన్నును........నిన్నును—

గోస్వామి (చిరునగవుతో)

ఆగు మాగుము. యదార్థము నాలింపుము.

సరళ

ఏమి ?

గోస్వామి

రఘునాధుని నిప్పుడు నీవు గుర్తింపగలవా ?

రఘునాథ్

సరళ

అదేమి ప్రశ్న? నాకన్న రఘునాథుని గుర్తించువార లెవ్వరు? ఆతడు నా మనోవాక్కాయకర్మములందును గలడు. వేయేల — సర్వబహిరంతర ప్రపంచమును నా కిప్పుడు దేశభక్తుడగు నా రఘునాథమయముగా కన్పించుచున్నది.

గోస్వామి

(తనలో) ఓహో! ఈమె భక్తియు, ప్రేమయు పండి పోయినవి. పాపము, దేశభక్తుడగు రఘునాథస్వరూప మీామె వలచినది.

(ప్రకా) అట్టిచో నీకు రఘునాథ దర్శనము మాత్ర మంత అవశ్యమెట్లగును?

సరళ

పరిపక్వముచెందని నాభక్తిలో నట్లే రఘునాథ దర్శనాలాలసనై యుందును. కాని ఆతడు నాకీసర్వ సృష్టిలో కనుపించుచున్నాడు. నాలో — నాహృదయములోనే యున్నాడు. అజ్ఞానముచే వెతకుకొంటిని. ఆతడు నాలో నున్నాడు. నేనాతనిలో నున్నాను.....

రఘునాథ్

(కనులు మూసికొని తన్మయానందము ననుభవించును)

గోస్వామి (తనలో)

ఇంకను పరిశీలించుట తగదు. ఇప్పటికే చాలబాధించితిని. ఈజటావల్కలముల త్యజించి నిజరూపముతో సాక్షాత్కరించి సుఖించెద. (ఆశ్రమమున గుప్తముగ నుంచబడిన క్షత్రియయోగ్యమగు తనదుస్తులధరించి ప్రవేశించును)

రఘునాథ్

ప్రాణసతీ! ఈతడు నీపవిత్ర హృదయాంతర్వర్తియగు రఘునాథుడేమో యూహించుకొనుము.

సరళ (తేరిపారచూచి)

ప్రాణప్రియా! యతిరూపు ధరించినది నీవేనా? అట్లగుచో నేను మహాపాతకురాలను. నాయంతటి బుద్ధిహీనురాలు, కృతఘ్నురాలింకొకతె ఈప్రపంచమున నుండబోదు—నాథా! ఈదాసురాలిని మన్నించి నీలో గలిపికొనుము—చరితార్థురాలి నొనర్పుము. (పాదముల నాలింగనము జేసికొనును)

రఘునాథ్ (లేవదీయుచు)

నిన్నుమన్నించు అధికారము సైతము నాకున్నదా?

రమణి! అడవిపాలొనరించి • కుమతియగుచు
నిను పరీక్షానెపమ్మున • మనమునొవ్వ
బలికిన కఠోర హృదయుడే • ప్రాణభర్త
నిర్మల ప్రణయమూర్తి మ • న్నింప దగడె?

(ఇరువురిచూపులొక్కచో కలసిపోవ లేవదీయు రఘు
నాథుని బాహువులలోని సరళ)

అవనికజారును.